

BR 5600

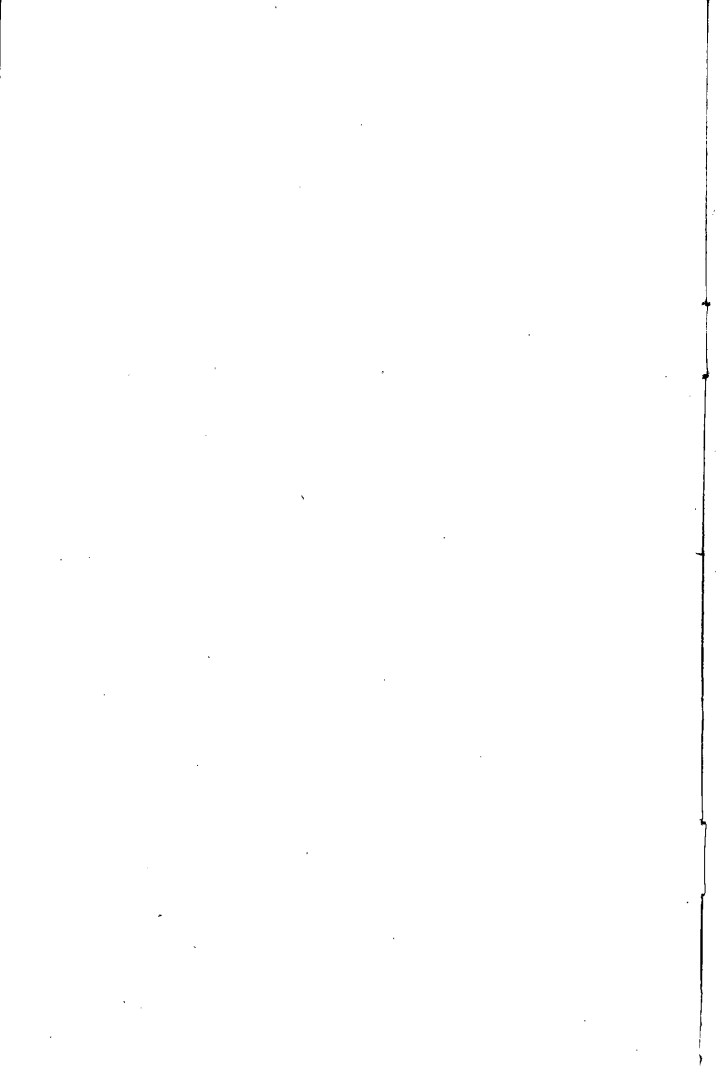
21 1957

W. T H O M A S S E N
SECRETARIS VAN HET POLITIEK OVERLEG

OPENING VAN ZAKEN

EEN EN ANDER OVER DE VOORBEREIDING ENER

PARTIJ VAN DE ARBEID

W. T H O M A S S E N
SECRETARIS VAN HET POLITIEK OVERLEG

OPENING VAN ZAKEN

EEN EN ANDER OVER DE VOORBEREIDING ENER

PARTIJ VAN DE ARBEID

UITGAVE VAN DE STUDIECOMMISSIE UIT DE S.D.A.P.
DE V.D.B., DE C.D.U., EEN DEEL VAN DE CHRISTOFOOR-
GROEP EN DE N.V.B. — AMSTERDAM, JANUARI 1946

	Pag.
Vooraf	3
I. Voor-oorlogse Problemen	4
II. De Illegale Discussie	9
III. Politieke Perspectieven	
<i>a.</i> De N.V.B. en de Partijen	16
<i>b.</i> De Katholieke Discussie	18
<i>c.</i> Het Moderne Socialisme	22
<i>d.</i> De Onderhandelingen	28
<i>e.</i> Het Voorstel der Commissie	42
IV. Vooruitzicht	46

VOORAF.

Dit geschrift wil opheldering geven.

Persberichten en artikelen hebben gemeld, dat een politieke studie-commissie de stichting van een Partij van de Arbeid voorbereidt. Deze commissie is tot resultaten gekomen. Men vindt deze beschreven in de volgende bladzijden. Aan de congressen van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij, de Vrijzinnig Democratische Bond en de Christelijk Democratische Unie, worden voorstellen voorgelegd, waaromtrent de leden en de afdelingen zich een mening dienen te vormen.

Niet alleen in partijverband is deze meningsvorming aan de orde. Bepaalde groepen rondom mannen van gezag hebben zich gevormd. Wij denken aan hen, die in organen als de Nieuwe Nederlander en Vrij Nederland eigen inzichten terugvinden. Wij denken aan een deel van de mannen rondom het weekblad Christoffor. Wij denken aan de 50 predikanten (en hun geestverwanten), die zich hebben gericht tot het bestuur van de S.D.A.P. Ook is er onder talloze ongeorganiseerden, niet het minst onder jongeren, een groeiende belangstelling voor onze staatkundige en maatschappelijke ontwikkeling.

Dit geschrift richt zich daarom tot de openbare mening. Het voert geen propaganda. Het geeft slechts aan, hoe vóór en tijdens de tweede wereldoorlog de denkbeelden zijn gegroeid, die thans om verwezenlijking vragen. Het geeft rekenschap over de wijze, waarop sinds de bevrijding is gewerkt aan de plannen voor een brede, socialistische volkspartij. Het vraagt een oordeel over die plannen. Het draagt materiaal aan voor de grondslagen ener nieuwe partij.

Reeds ten tijde van het samenstellen dezer publicatie, toonden brieven en mondelinge berichten ons met welk een spanning wordt uitgezien naar de voorstellen. Men hoopt algemeen, dat ze politieke perspectieven zullen openen voor socialisme en democratie.

Moge dit het geval zijn.

7 Januari 1946.

VOOR-OORLOGSE PROBLEMEN

Wanneer is het begonnen?

Er was een tijd, die geen discussie kende over grondslag en zin der politieke partijen. Toen Groen en Kuyper, Schaepman en Troelstra strijd voerden tegen de liberalen, toen de schoolstrijd, de achturendag en het algemeen kiesrecht de inzet vormden der verkiezingsactie, toen het dus ging om grote politieke doeleinden, werd de doelmatigheid der politieke partijen als middelen in die strijd, niet voortdurend in twijfel getrokken. Dat werd anders na 1920, toen genoemde doeleinden waren verwezenlijkt. Welke grote vraagstukken hebben het politieke leven van 1920 tot 1940 beheerst?

Daar was vooreerst het Volkenbonds-probleem. De vestiging ener internationale rechtsorde, waar idealisten van droomden, politici voor streden en de volkeren op hoopten, is mislukt. Nederland heeft de namen van Grotius en Van Vollenhoven geen eer aangedaan. Onze buitenlandse politiek miste stijl en durf. De trieste geschiedenis van onze haastige erkenning van den „Keizer van Ethiopië” is nog niet in het vergeetboek geraakt.

De herinnering aan de crisisjaren is evenmin verheffend. Wij noemen slechts het hoofdpunt: ons volk wist het werkloosheidsvraagstuk niet tot oplossing te brengen. De honderdduizenden werklozen enerzijds, de toegenomen koopkracht bij talloze werkenden anderzijds; de aanwezigheid van werkobjecten, plannen en geldmiddelen enerzijds, de onmacht tot daden anderzijds, het zijn feiten, die ons nog heden ergeren en beschaamd maken. Het plan van de Arbeid van 1935, hoe doordacht en verantwoord het ook was, kwam niet uit de sfeer van de partijstrijd, tot het te laat, in oorlogstijd werd erkend als het aangewezen middel tot leniging der nood en beteugeling van de gevolgen der conjunctuurschommelingen.

De jaren die ter beschikking stonden om in Indonesië ruimte te geven aan de groei naar zelfstandigheid, bleven onbenut. Terwijl vooruitstrevende partijen in Nederland en mannen van gezag in Indië (men denke aan de petitie-Soetardjo) het pleit daarvoor voerden, trok het conservatisme aan het langste eind.

Het vredesprobleem, het sociale vraagstuk, de ontwikkeling in Indië van kolonie tot deel van het gemenebest, ziedaar enkele problemen van het tijdvak tussen de twee wereldoorlogen. Onopgeloste problemen. Daarom ook: de vraagstukken van vandaag. Het behoeft in het licht der jongste geschiedenis geen betoog, dat hier alleen forse middelen toereikend zijn. De samenvattende en richtinggevende begrippen voor deze middelen zijn democratie en socialisme. Toen het socialisme 120 jaar geleden ontstond, was het een utopie. Na de vorige oorlog leek het een mogelijkheid. Thans is het een noodzakelijkheid. Wat heden ten dage onder socialisme wordt verstaan, blijkt verderop. En onze trouw aan en waardering van de democratie, kan na de tweede wereldoorlog voor niemand een onderwerp van twijfel zijn.

Wie voor socialisme en democratie wil opkomen, moet door de poort van de politiek en betreedt in ons land een terrein van verstarde verhoudingen. Troelstra, Huizinga en Wiardi Beckman hebben de scherpste critiek op de Nederlandse politieke verhoudingen tot uiting gebracht. Een aanhaling uit het in 1938 uitgegeven boek, gewijd aan het parlementaire werk van Ir. Albarda, van de hand van Dr. H. B. Wiardi Beckman, moge hier volgen:

„Is het ontstaan van de „rechtse” partijen verklaarbaar, hiermede is niet bewezen, dat zij ook voor een nieuwe en zo geheel andere tijd, met volstrekt andere eisen en vraagstukken, bestaansrecht zouden hebben. Zij bleven voortleven, toen de schoolstrijd was gewonnen, toen zij hun algemene taak ten aanzien van de plaats van de christelijke volksgroepen in de Nederlandse volksgemeenschap hadden vervuld. Van één van de stuwende krachten in de Nederlandse staatkunde zijn zij, ondanks grote kwaliteiten van enkele harer leiders en ondanks belangrijke prestaties op het gebied van de wetgeving, de verstarrende machten geworden, die geleidelijk aan, ieder jaar meer, de gezonde democratische ontwikkeling in gevaar brengen. Neen, het is geen minachting voor de betekenis, die de beginselen voor het politieke leven hebben, die mij dit oordeel doet uitspreken. Politiek, — deze omschrijving van Troelstra moge worden herhaald — is: het vorm geven aan maatschappelijke krachten. Doch de beginselen zijn het, die de vorm bepalen, waarin nieuwe maatschappelijke krachten haar politieke uitdrukking vinden. En wel, in uiteenlopende fundering en uitwerking die beginselen, die in de groei van onze Westeuropese cultuur geleidelijk tot ontwikkeling zijn gekomen. Zeer bewust is bij de jongste programherziening in de S.D.A.P. erop gewezen, dat het socialistisch en het democratisch beginsel hun krachten putten uit deze gemeenschappelijke wortel: de eerbied voor leven en persoonlijkheid van ieder menselijk individu, dat in deze wereld wordt geboren.”

„Moeten wij dan voor alle toekomst in dit goede land „Christelijke partijen” behouden, ter vertegenwoordiging van „het” Christelijk beginsel? Nogmaals: neen. De kerkelijke partijen mogen zin hebben gehad, toen het zaak was bepaalde beginsel-eisen van het kerkelijk volksdeel politiek-maatschappelijke verwerkelijking te geven, voor de grote vraagstukken, die thans aan de landsoverheid worden voorgelegd, heeft „het” Christelijk beginsel (welk?) niet uit zijn natuur een oplossing gereed. Mocht er voorheen aanleiding zijn, ook in het landsbestuur een tegenwicht te vormen tegen het rationalisme, dat liberalen van verschillende schakering en aanvankelijk de sociaal-democratie beheerste, — ook ten deze zijn de tijden veranderd. Onder de aanhangers, ja, onder de leiders van de niet-kerkelijke partijen zijn steeds meer personen, die voor zichzelf hun positie in het politieke strijdperk hebben gekozen op grond van hun opvatting van het Christendom. En tezelfdertijd groeit, links en rechts van de nog steeds geldende scheidingslijn, de overtuiging, dat het niet geoorloofd is, aan één soort staatkundige practijk, aan bepaalde regeringsdaden, (gaande van onverbidde bezuiniging als vermeend middel tot crisisbestrijding tot contingentering van dweilen), de naam „Christelijk” toe te kennen. Ter meerdere glorie van de Christelijke beginselen, die van deze aarde niet zijn, zal ook de best-geslaagd politiek van „Christelijke” ministers en Kamerleden bezwaarlijk kunnen

strekken. Dagelijks meer moet het voor de publieke opinie de schijn hebben, dat „het” Christendom onverbrekelijk gekoppeld is aan bepaalde politieke en maatschappelijke belangen. Er zijn schoner en meer doeltreffende vormen, waarin de mens kan en moet streven naar de verwerkelijking van de eeuwige eisen in dit aardse leven.

Het is onvermijdelijk, dat men, om het bestaansrecht van de „Christelijke” partijen te verdedigen, zekere meningsverschillen moet opblazen en... verschillen moet zoeken, waar deze niet zijn. En tegelijkertijd worstelt een ontworichte maatschappij om nieuwe vormen; tegelijkertijd gaat de brede volksmassa gebukt onder de gevolgen van een crisis van ongekende heftigheid. Zeker, ook de „Christelijke” partijen houden zich met deze verschijnselen bezig, maar hoe kunnen zij leiding geven, bij de organisatie van een nieuwe samenleving, zolang zij binnen haar partijverband vooruitstrevenden en conservatieven tesaam moeten brengen en leden van alle maatschappelijke groepen tevreden moeten stellen? Haar grondslag is niet reëel en het kan geen verwondering baren, dat zij voor de grote problemen, die de tijd aan de orde stelt, slechts halfslachtige oplossingen kunnen bieden, ontspruitend aan vernuftige compromissen. Dit betoog is niet nieuw; maar het moet worden herhaald, nu wij pogen, de som op te maken van vijf en twintig jaar politieke ontwikkeling of... verlammende stilstand. De gevolgen traden na 1918 niet direct aan de dag, doch de toestand begint kritiek te worden, nu de maatschappelijke nood zo hoog gestegen is en de Nederlandse coalitie-democratie zich onbekwaam toont, om de problemen van onze dagen aan te vatten. Men heeft er zich over verwonderd, dat nationaal-socialisme en andere dictatuurlenzen juist bij ons, van ouds zo vrijheidslievend volk, betrekkelijk meer invloed hebben kunnen erlangen dan bij andere kleine democratische volkeren. Naar de oorzaak van dit verschijnsel behoeft men niet ver te zoeken; het is een gevolg van de verlamming der democratische ontwikkeling tengevolge van verouderde „Christelijke” partijvorming. Dat het op deze wijze moet mislopen, — met anderen heeft Troelstra het gezien en hij heeft zijn laatste begrotingsrede in de Tweede Kamer gewijd aan een bespreking van „die valse grondslag van ons politieke leven”. Reeds toen, in 1924, sprak de sociaal-democratische leider van „de ontarding van ons parlementaire stelsel”; de veertien jaren, die sindsdien zijn verstreken, hebben maar al te zeer bewezen, dat zijn harde vonnis gerechtvaardigd was. De onzuivere irreële partijvorming maakt de volksvertegenwoordiging tot „een hinkend parlement”, — aldus Troelstra, wiens betoog hier in het kort moge volgen. De „scheiding in de Kamer” is niet berekend „op de grote werkelijke noden van de tegenwoordige tijd”; zo ontstaat een „schijnceheid” die geen stevige grondslag voor eensgezind regeerbeleid kan waarborgen. En dan volgt deze waarschuwing — de rede van 1924 is beangstigend actueel! —: „Zoals de toestand nu is, meen ik, dat wij feitelijk in een crisis verkeren. Het geloof in de politieke leiders neemt zichtbaar af. Het geloof in de regering en de Kamer is verbazend geschokt.” En: „Als wij op deze vraag, hoe de grondslagen voor een beter parlementair leven moeten worden gevonden, geen voldoende antwoord krijgen, dan acht ik dat een groot gevaar voor de toekomst van ons volk.” De sociaal-democratie heeft zich steeds op het standpunt gesteld, dat „de enig

mogelijke grondslag voor politieke partijvorming in hoofdzaak is van sociale aard. Daarom hebben wij ons nooit laten indelen bij de linkerzijde. „Wij hebben de strijd gevoerd tussen conservatisme en democratie”. Niet het theologische, maar het sociale element behoort de grondslag te zijn voor de partijvorming. De practijk is immers, dat het in het parlement voornamelijk gaat om sociale vraagstukken, — het woord „sociaal” hier genomen in de ruimste betekenis: „Wat er gebeuren moet, is voornamelijk van maatschappelijke aard.”

In de eerste druk van *Nederland's Geestesmerk* (1934) maakt Huizinga critische aantekeningen over ons politieke leven. Hij schrijft o.a.:

„Een staat zal, schijnt het mij, gezonder zijn, naarmate het politieke leven zich zuiverder voltrekt in de eenvoudige drieledigheid van het fundamentele temperamentsverschil, dat het politieke leven bepaalt naar de richtsnoeren behoud, hervorming en omverwerping.”

„Verondersteld, dat het Nederlandse staatsleven de gelegenheid behoudt, zich geleidelijk verder te ontwikkelen, welke voorstelling zou men zich van zulk een ontwikkeling kunnen maken? Hoogstens zekere negatieve, schijnt het. Het zou, dunkt mij, van weinig historische zin getuigen, als iemand meende, dat aan ons huidig partijstelsel nog een lang en gelukkig leven van zeg honderd jaren beschoren was. Onze staatspartijen zullen als alle aardse dingen, veranderen en verdwijnen. Maar hoe? — Zullen zij zich oplossen in een corporatieve staat? — De hemel beware ons er voor. — Zullen zij uitsterven bij gebrek aan kiezers? — Hjt evenredig kiesrecht met zijn onzinnige consequentie van de kiesdwang verbiedt het. — Zullen zij, in het inzicht van hun verouderheid en overbodigheid, abdiceren? — Het wezen der moderne organisatie, met de macht der traditie nog daarenboven, maakt het bijna onmogelijk. — Slechts één mogelijkheid van geleidelijke ontwikkeling schijnt over te blijven: een naar elkander toegroeien, door het verflauwen der tegenstellingen, en tenslotte een zekere amalgamering, aanvankelijk nog in onderscheiden groepen verlicht, waarin op den duur de oude namen al hun betekenis zouden verliezen, totdat eindelijk ook de afzonderlijke toetsel van partijprogram en discipline werd buiten gebruik gesteld. De tekenen der tijden schijnen op een begin van zodanige ontwikkeling te wijzen.”

In de tweede druk (1935) heeft Huizinga zijn critiek uitgewerkt en op sommige plaatsen verscherpt:

„Ons vaderland, met zijn neiging tot sectarisme op elk gebied, was haast voorbeschikt om aan de ondoordachte wijsheid van het kunstmatig geperfectioneerde democratische parlementarisme ten prooi te vallen. Het resultaat wordt alleen duidelijk zichtbaar, wanneer men zich op enige afstand plaatst. Wij zijn zo gewend aan het bestaan van al die organisaties, die zich te onzent politieke partijen noemen, dat zij ons even permanent en vanzelfsprekend voorkomen als gemeentebesturen of rechtbanken, en het gewoonlijk niet tot ons doordringt, hoe volslagen ondoeltreffend en onwaar dit partijen-apparaat is. De christelijk-historische partij, die de toelooft heeft van al wat conservatief of gematigd liberaal denkt, de anti-revolutionnaire partij, die het zuiver theocratisch standpunt, dat haar kracht is, toch eigenlijk voortdurend

moet verloochenen, om practische politiek te kunnen voeren, de katholieke partij, die steeds op barsten staat door de spanningen, die haar samenhang bedreigen, de steeds slinkende liberale groepen, die volstrekt niet meer in staat zijn het in wezen liberaal gezinde volksdeel te trekken of te verenigen, de sociaal-democratische arbeiderspartij, die voortgaat, schoon in werkelijkheid reeds lang louter progressief geworden, haar aanhang te werven met de propagandamiddelen der revolutie, geen van alle verdient ook maar enigszins meer de naam van een waarlijk politieke groepering.

De gecompliceerde en kritieke verhoudingen van het hedendaagse staats- en maatschappijleven dwingen hen, en zullen hen in toenemende mate dwingen, om alle aan de staatszaak samen te werken. Een min of meer regelmatige alternering van compacte, gelijkgezinde meerderheden is niet meer mogelijk. Waarlijk samenwerken evenwel kunnen de zogenaamde partijen in hun veelheid niet. Wat zij inderdaad doen, is niet veel meer dan het uit hun midden door aanwijzing van hun besturen leveren van personen, die min of meer geschikt zijn om de zware verantwoordelijkheid en de inspannende arbeid van de regeringsposten te dragen.... Om kort te gaan, het partijstelsel, zoals ons vaderland het bezit, toont dagelijks zijn overbodigheid en ondoeltreffendheid.... Wilde men werkelijk de gelijkgezinden, die zich tot practisch politick richtsnoer lenen, met de ruimheid en buigzaamheid, die elke ware staatkunde eist, organiseren, dan zou een eenvoudige indeling naar politick temperament een heel wat gezonder staatsleven beloven."

Wij laten in het midden, welk deel dezer kritiek in 1935 rechtvaardig was, welk deel niet. Het is voldoende, vast te stellen, dat een aantal voormannen met visie op de politieke problemen, reeds toen zagen, dat een radicale hervorming van ons politieke leven vroeg of laat aan de orde moest komen. Vermeld zij tenslotte dat de Vrijzinnig Democratisch fractieleider in de Tweede Kamer reeds bij begrotingsdebatten vóór 1914 op sprekende wijze de grondslagen der partijverhoudingen heeft gecritiseerd. Voorts hebben aanhangers van de tegenwoordige C.D.U. reeds in 1901 in de A.R.-partij het pleit gevoerd voor een andere partijgroepering op grond van de tegenstelling conservatief—democratisch. In de latere Bond van Christensocialisten leefde eveneens een critische geest. Toen de bezettingsperiode als één van de weinige aantrekkelijke zaken dier dagen, de huiskamervergadering in de mode bracht, werd, naast het verzet, onze politieke toekomst het centrale onderwerp van gesprek.

DE ILLEGALE DISCUSSIE

Alle illegale kranten en ontelbare brochures hebben meegezongen in het koor der politieke hervorming. Voor een samenvattend overzicht der meningen, staat ons nog onvoldoende materiaal ter beschikking. Wij volstaan met enkele grepen.

Koos Vorrink, voorzitter van de S.D.A.P., publiceerde in November 1941, onder de schuilnaam Spectator, een brochure over de toekomstige positie van de sociaaldemocratie. Na vastgesteld te hebben, dat het vrije bestaan van politieke partijen past in ieder democratisch bestel vervolgt de schrijver: „Een geheel andere vraag is, of de bestaande Nederlandse partij-indeling een gelukkige moet worden geacht. Voor sociaaldemocraten is dat eigenlijk geen vraag. Zij staan sinds jaar en dag op het standpunt, dat de vermenging van kerkelijke en godsdienstige met staatkundige problemen, zoals dat in de drie rechtse partijen geschiedt, een nadelige invloed uitoefent op de ontwikkeling van het politieke leven ten onzent. Verheugend is het feit, dat in rechtse, speciaal ook in Rooms-Katholieke kringen de betekenis van deze kwestie sterk wordt gevoeld. Een vooraanstaande figuur drukte het ongeveer als volgt uit: „Voor de volksgemeenschap is het geen voordeel als de partijen de voor haar belangrijkste staatkundige vragen ontlenen aan de diepste theologische gedachtenwereld. Veeleer is het voor de staatsgemeenschap een zegen, als over de grondslagen, zeg over de hoofdbeginselen van het Christendom vanuit het maatschappelijk-staatkundige standpunt beziën, eenheid bestaat. In die veronderstelling is partij-groepering rondom staatkundige beginselen, de uitgelezen methode om tot de vorming van een volkswil te geraken.”

Intussen lijkt de bezettingstijd met zijn beperkte uitings- en discussiemogelijkheden, uitermate weinig geschikt om het probleem ener hergroepering der politieke partijen, anders dan in een besloten en beperkte kring en geheel vrijblijvend onder het oog te zien. Dit laatste vindt plaats en men mag aannemen, dat daarvan de vruchten zullen rijpen, zoodra na de bevrijding in een openbare discussie deze vragen en alles wat er mee samenhangt aan de orde worden gesteld.

Zij zullen aan de orde worden gesteld, want daarvoor is ook een te groot aantal oprechte democraten van allerlei schakering ervan overtuigd, dat er geen sprake mag zijn van een gedachteloos „terug tot vóór 10 Mei”.

Wat de positie van onze eigen partij betreft, mogen we met een zekere voldoening vaststellen, dat ons Beginselprogram ook na de crisis, die de wereld getroffen heeft, nog steeds een passend beeld tekent van de maatschappelijke werkelijkheid en nog steeds antwoord geeft op de grote vragen, die de mensheid ter oplossing zijn voorgelegd. Voegen we hieraan toe:

1. Dat onze in woord en geschrift vóór de oorlog met hartstocht verkondigde visie op het wezen van het fascisme door de feiten zelf is bevestigd.
2. Dat de houding van onze partij gedurende onze nationale beproeving in het algemeen grote waardering en instemming bij het gehele Neder-

landse volk heeft gevonden, dan zou er aanleiding zijn om de toekomstige positie onzer partij met groot vertrouwen tegemoet te zien.

Ik deel dit optimisme niet geheel. Mijn vrees is, dat we ondanks alle uitgesproken verlangens van het tegendeel (en velen onder het kader en de trouwe kern koesteren zulke verlangens), zullen vervallen in een zo spoedig mogelijk weer in gang zetten van het oude apparaat en dat we daarmee zullen terugkeren tot vóór 10 Mei."

Na in gesperde taal de aard van de gevaren te hebben geschetst, die ons voor en tijdens de oorlog bedreigden, waarbij alle slapheid tegenover den bezetter onbarmhartig werd gehegeld, vervolgt de schrijver:

„Zal het democratische socialisme bij de komende wederopbouw opgewassen zijn tegen zijn taak, of zal het opnieuw beneden de maat blijven, gelijk in 1918? Dat laatste zal het geval zijn, indien haar politiek uitsluitend of in hoofdzaak gedictieerd wordt door engere arbeidersbelangen, hoe reël deze op zich zelf ook mogen zijn. Onze kans zullen wij krijgen, wanneer onze politiek voor alle productieve bevolkingsgroepen het omvattende antwoord geeft op de brandende vragen van de toekomst, in het bijzonder wanneer die politiek doortrokken zal zijn van een krachtig cultuurbewustzijn. Onze zorgen zijn niet — in het huidige stadium van de ontwikkeling — de arbeidersbelangen, onze zorgen zijn de volksbelangen, de mensheidsbelangen, de cultuurbelangen in volle omvang. Dat moet zonder reserve worden uitgesproken en daarnaar moet worden gehandeld.

Zal de Partij in staat en bereid zijn een dergelijke politiek te voeren? Ik meen, dat deze politiek ligt in de lijn van het ontwikkelingsproces, dat reeds in de jaren vóór 1939 bezig was zich te voltrekken. Zij zal het kunnen, wanneer de élite en de kern der partij er krachtig voor in het krijt treedt en... wanneer zij zich zelve zal weten te bevrijden van een belangrijke remmende factor ook in de vóór-oorlogse jaren: *de al te nauwe verbinding met de vakbeweging.*"

Bedoelde banden zijn inmiddels na Mei 1945 verbroken, zodat de beoogde onafhankelijkheid van de partij is ontstaan. De hiertoe aangevoerde argumenten der brochure mogen we dus laten rusten.

In een beschouwing over het strijdprogram (urgentieprogram) en de middengroepen lezen we: „Teneinde deze middengroepen voor ons te winnen, zal in het gewijzigde Strijdprogram tot uitdrukking moeten komen, de wil van de sociaal-democratie om te zijn een *Volkspartij op brede basis*, die zich haar verantwoordelijkheid zowel voor de geestelijke als voor de stoffelijke welstand van ons volk krachtig bewust is. Er zal in tot uitdrukking moeten komen, dat de sociaal-democratie de waardevolle betekenis van de middengroepen beseft en ook hun levensbelangen, alsmede hun gerechtvaardigde invloed op de maatschappelijke ontwikkeling, beschermd wenst te zien. Een dergelijke politiek staat de behartiging van arbeidersbelangen in engere zin op generlei wijze in de weg. Om velerlei redenen zullen zij de volle aandacht blijven vereisen. Het vernieuwde Strijdprogram zal er het bewijs van moeten leveren. Evenwel hun behartiging moet welbewust plaats vinden in harmonie met de algemene volksbelangen."

Het duurde vrij lang, alvorens nieuwe brochures verschenen, die deze discussie gaande hielden. In Nieuwe Koers, een geschriftje van Maart

1943, dat in het begin van dat jaar in het Hoofdbestuur van de A.J.C. was besproken, en dat, zoals het voorbericht zegt, „komt uit de hoek van de jongere sociaaldemocraten”, werd gepleit voor een brede, socialistische volkspartij. Als uitgangspunt koos de schrijver een citaat uit Mens en Menigte in Amerika van Huizinga, eindigende met de woorden: „Men droomt zich voor de komende tijd een nieuwe periode van gemeenschapsorganisatie, in staat, bedrijf en, geestelijk leven, een hoger en volkomener vorm van collectivisme, waarbij de geestelijke winst en vrijheid van het individualisme moeten worden opgenomen en beschermd in de vormen van een nieuwe gemeenschapszin.”

Voor de oplossing van dit probleem werd gewezen op de moderne literatuur over decentralisatie op niet-territoriale grondslag. (Het rapport Nieuwe Organen van de S.D.A.P. — 1931; geschriften van Katholieke en Vrijzinnig-democratische zijde en het rapport van het Genootschap voor de Rechtsstaat.) Aan het slot van de beschouwing lezen wij: „Onze aandacht moet echter in eerste aanleg zijn gericht op de idee, die ons drijft, op het beeld dat ons voor ogen staat. Dit beeld is „het staatsbeeld der sociaal-democratie”; deze idee is het democratisch socialisme.”

In de tijd dat dit stuk werd geschreven, heerste over het voortbestaan der Nederlandse politieke partijen onzekerheid. De gedachte, dat op nieuwe grondslagen na de oorlog zou worden begonnen, beleefde een periode van hoogconjunctuur. Dit komt tot uiting in de volgende woorden: „Wat jarenlang in menig twistgesprek uiterst verschillend werd beoordeeld, stolt nu welhaast tot communis opinio: de oude politieke partijen hebben hun tijd gehad.” Schrijver resumeert dan het hiervoor geciteerde betoog van Wiardi Beckman en pleit vervolgens voor een partij, die het verzamelpunt zal zijn van alle vooruitstrevende krachten in Nederland, welke bijeen moeten worden gebracht op een democratisch en socialistisch program. Voor de voorbereiding acht schrijver „het noodzakelijk, dat iedere oude politieke groepering in eigen kring en alle gezamenlijk in nieuw verband, in ronde tafel-conferenties de mogelijkheid onderzoeken van gewijzigde politieke verhoudingen.” Schrijver ziet dus in de bestaande politieke organisaties voor de periode na de oorlog, centra van gedachtenwisseling, doch hoopt, dat de politieke strijd zal worden overgenomen door een nieuwe, socialistische volkspartij. Over de S.D.A.P. zegt hij: „De enig toelaatbare mogelijkheid om los te komen van de in haar minderheidspositie vastgeklonken partij is: haar wezenlijke doeleinden in een beter gebouw over te brengen. Lukt dit niet, dan binden ons de goede trouw en de socialistische overtuiging aan de S.D.A.P., bij voorkeur gemoderniseerd naar Spectator's denkbeelden. De partij zal dan voor iederen socialist opnieuw de aangewezen werkbasis zijn. En opnieuw zullen wij dan hebben te worstelen met ons eigen verleden, met discussies omtrent de problemen van godsdienst, levensbeschouwing, klassenstrijd, revolutie, koningschap, vakbeweging, culturele organisaties enz. enz. De energie, die daarin zou afvloeien, kan vruchtbaarder worden aangewend bij de opbouw van een nieuwe beweging, die eindelijk perspectief biedt aan onze oude beginselen, ontdaan van alles wat als verouderd werd gezien. Dat het wegvallen van het typisch geestelijke klimaat van de S.D.A.P. velen voor grote moeilijkheden zal plaatsens, mogen wij ons niet ontveinen.

De partij immers, betekende voor tallozen, vooral uit het onkerkelijke bevolkingsdeel, veel meer dan een politieke beweging: zij was een levensvervulling, zij was het licht van de geest in een leven van stoffelijke nood, zij baande de weg opwaarts. Voorts was de S.D.A.P. het sterkste bolwerk tegen het communisme; links van haar was slechts plaats voor een secte. De nieuwe beweging zal in haar program en doelstelling zo gedurfd en radicaal moeten optreden, dat ook links van haar geen ruimte overblijft voor enige beweging van betekenis."

Een van de meest gewaardeerde en besproken illegale brochures was de bundel opstellen „Om Neêrland's Toekomst”, verschenen in zomer 1943. Ten einde direct bij het voorgaande te kunnen aansluiten, doen wij eerst een greep uit de sociaal-democratische bijdrage: „Het is een diep verlangen bij velen in de sociaal-democratie, dat de oude partijtegenstellingen en de oude partijformaties zullen verdwijnen om plaats te maken voor scheidingen, welke in het politieke leven houdbaar zijn. Men is echter ook overtuigd, dat zulk een wijziging in politieke groepering slechts plaats kan en mag vinden na een openlijke discussie na de oorlog, waarbij de verlangens openhartig kunnen worden uitgesproken en de mogelijkheden onderzocht. Er zullen daarbij twee soorten van discussiecentra zijn: ten eerste de oude partijorganisaties en ten tweede de groeperingen van vroeger dikwijls a-politieke personen, die door de oorlog tot politiek bewustzijn zijn gekomen, althans tot het besef, dat de afzijdigheid van vroeger geen oplossing biedt. In beide centra zullen vooral de jongere krachten drijven naar het losmaken der oude, het stichten van nieuwe grote verbanden. Hierbij moet openlijk, doelbewust, en toch voorzichtig worden gehandeld. Anders zou de uitkomst wel eens méér partijen in plaats van minder kunnen zijn!” Dit stuk is van de hand van Ir. H. Vos, thans minister van Handel en Nijverheid. Het betoog is verbluffend actueel en scherp. De sociaal-economische opvattingen van het opstel, die men voor een belangrijk deel kan terugvinden in het hierna volgende ontwerp-program, laten wij rusten; men kent ze ook uit de politiek van den minister!

Een der andere opstellen uit Om Neêrland's Toekomst, draagt de titel Vernieuwing in Nationaal-Christelijke Zin en werd geschreven door Mr. G. E. van Walsum. Schrijver deelt mede, dat men zich reeds in 1943 rekenschap gaf van de voorwaarden, waaraan een nieuwe groepering, wil men daaraan medewerking kunnen verlenen, moet voldoen. „Deze stroming stelt met nadruk voorop, dat het staatkundige en maatschappelijke leven gegrondvest behoort te zijn op het Christendom. Indien deze tijd één ding duidelijk gemaakt heeft, dan is het tot welk een diep verval de samenleving geraakt, wanneer de normen van het christelijk geloof ter zijde worden gesteld. Het herstel van het gezag van die normen is de enige uitweg uit de ontredde en verwarring, waarin ons volksleven is geraakt. Daarom is samenwerking alleen mogelijk met diegenen, die dit uitgangspunt aanvaarden of althans eerbiedigen. Zij, die zó denken, verwerpen dan ook met beslistheid de stelling, dat de diepste levensovertuiging voor de partijvorming onverschillig is, mits

men het maar over de practische doelstellingen eens is. Integendeel, zij menen, dat gelijkgerichtheid ten aanzien van de practische doelstellingen alleen dan tot blijvende binding in één partij kan leiden, wanneer zij wordt gedragen door overeenstemming in wereld- en levensbeschouwing. Dat wil niet zeggen, dat zij partijvorming alleen mogelijk achten op de grondslag van éénzelfde kerkelijke belijdenis. Er is alle reden om aan te nemen, dat er ondanks verschil in kerkelijke belijdenis tot op grote hoogte overeenstemming zal blijken te bestaan over de betekenissen van het christendom voor het staatkundige en maatschappelijke leven. In een land als het onze met een zo sterke godsdienstige verscheidenheid moet men er rekening mee houden, dat samenwerking beperkingen met zich brengt, omdat men de eigen opvattingen nooit volledig tot gelding zal kunnen brengen. *Maar het volksleven zal sterker de invloed van het christendom tonen, wanneer men met aanvaarding van deze beperkingen samenwerkt, dan wanneer men gescheiden optrekt en als afzonderlijke groepen zijn overtuiging uitdraagt en naar volledige verwezenlijking daarvan streeft.*"

De 'illegale brochure De Vormgeving van het Socialisme en de Jongeren (een nota van het Hoofdbestuur van de A.J.C.), van Mei 1944, polemiseert tegen deze opvatting als volgt: „In het partijleven behoort — indien men, zoals wij, partijgrondslag en geloofsovertuiging niet organisatorisch wenst te koppelen — aan de erkenning der normen (deze normen werden eerder genoemd: naastenliefde, waarheid, gerechtigheid, barmhartigheid), die in geen beginselprogram mag ontbreken, te worden verbonden, dat men die normen op verschillende wijze gefundeerd kan achten, n.l. zowel verbonden aan het christelijk geloof in het algemeen of één zijner verschijningsvormen, als aan het humanisme, al dan niet gedacht als christelijk humanisme. De erkenning der normen dient onbetwist voorop te staan; het oordeel omtrent herkomst en fundering blijve in partijverband en partijprogram ter zijde en aan het lid voorbehouden. Op dit punt behoeft het reeds tweemaal aangehaalde opstel o.i. een redactiewijziging. De schrijver behoort tot de stroming, die met nadruk vooropstelt, „dat het staatkundige en maatschappelijke leven gegrondvest behoort te zijn op het Christendom". Ten aanzien van de partijvorming betoogt hij iets verder: — „zij menen, dat gelijkgerichtheid ten aanzien van de practische doelstellingen alleen dan tot blijvende binding in één partij kan leiden, wanneer zij wordt gedragen door overeenstemming in wereld- en levensbeschouwing." Deze gedachte, die wij in beginsel overnemen, zouden wij ruimer willen redigeren, teneinde binding op politiek terrein te kunnen verkrijgen tussen landgenoten van uiteenlopende geloofsopvatting en wel aldus: „Gelijkgerichtheid ten aanzien van de practische doelstellingen kan alleen dan tot blijvende binding in één partij leiden, wanneer zij wordt gedragen door een gelijk-luidend oordeel aangaande de inhoud der normen, die in de samenleving hebben te gelden." Wij hopen het op dit kardinale punt na de oorlog eens te worden!"

Men is het eens geworden! Dit was reeds vóór de bevrijding het geval, zoals blijkt uit onderstaand citaat. Het is bevestigd door de besprekingen, waarvan hoofdstuk III verslag doet. De later verschenen brochure De Politieke en Maatschappelijke Opbouw van Nederland constateert: „Een van de belangrijkste winstpunten, welke wij in deze tijd hebben

kunnen boeken, is de verheugende overeenstemming tussen Nederlanders, wier confessie geworteld is in de kerkelijke dogmatiek en hun „humanistische” landgenoten, nopens de vraag, aan welke zedelijke standaard het openbare leven heeft te voldoen. Laat het dan waar zijn, dat die standaard moet worden aangeduid met ietwat vage begrippen, over welker consequenties in de practijk van het leven nog verschil genoeg kan ontstaan, zij geven aan de andere kant, vooral thans, met voldoende scherpte aan, dat over de oude antithese heen verbindingen lopen, welke de voormalige politiek tot schade van de Natie heeft verwaarloosd of zelfs getracht te verbreken. Dat het hooghouden van naastenliefde, gerechtigheid, verdraagzaamheid, dat zin voor vrijheid en persoonlijkheid het politieke streven van de confessioneel ongelijk gezinden in dezelfde richting stuwen kan, is in de oorlog onweerslegbaar aangetoond en het komt ons voor, dat wij in het naoorlogse Nederland daarbij allereerst zullen moeten aanknopen. Het spreekt dan vanzelf, dat de kerkelijk gebondenen, aldus doende, het fundament van hun handelen in hun geloof zullen blijven zoeken; eveneens dat de humanisten zullen blijven uitgaan van hun opvatting aangaande de mens en het menselijke, doch in het verband der Nederlandse natie kunnen zij desnietteenstaande (zeker thans) gelijke doelstellingen najagen.” Deze aanhaling is ontleend aan een brochure, die evenals het stuk „Vernieuwing in Nationaal-Christelijke Zin”, afkomstig is uit de groep rondom „de Nieuwe Nederlander”.

Het opstel „Opvattingen in Katholieke Kringen” zegt o.m.: „Een derde hoogst verblijdend verschijnsel is de toenadering tussen katholieken en niet-katholieken. Wij hebben veel van elkander geleerd. Wat hebben we vroeger veel goede gelegenheden om elkander te kennen, te begrijpen, lief te hebben, onbenut voorbij laten gaan! Nooit willen wij meer terug naar die tijd van overdreven strenge scheiding; toen wij waanden, dat wij het alleen wisten; dat alleen onze krant het bij het rechte eind had; nooit willen wij het oude partijwezen terug, dat alleen oog scheen te hebben voor zichzelf en als het ware bestond in en om zichzelf. Hoe hebben wij (katholieken) de liberalen de laatste jaren niet achtervolgd in onze pers, alsof dit allemaal mensen waren, die een gevaar vormden voor de godsdienst en voor iedere sociale vooruitgang. En hoe hebben wij de sociaal-democraten niet afgemaakt! Hoe hebben wij hun plan-Vos bejegend! Het was vaak zo klein en zo burgerlijk. Wij hopen in de oorlog geleerd te hebben, groot-vaderlands te denken: in onzen evenmens het goede te veronderstellen; te zoeken naar hetgeen bindt. Maar dan dient bij onze niet-katholieke landgenoten dezelfde neiging te bestaan. Bij velen bestaat zij; bij anderen niet.”

Over de partijpolitieke vooruitzichten wordt overigens gezwegen. Wie kennis nam van het zeer lezenswaardige anti-revolutionnaire opstel, verwondert zich noch over de huidige positie van de a.r. noch over het bestaan van innerlijke spanningen in deze groep. Het stuk opent geen nieuw perspectief.

Het laatste opstel van de C.P.N. presenteert een Russisch georiënteerde partij op basis ener marxistische wereldbeschouwing, een partij dus, die in het isolement zal verkeren, zolang de Nederlandse oriëntering, die

thans in de C.P.N. schijnt te strijden tegen de koers Moskou, het niet overtuigend wint. En wint zij wèl, wat blijft er dan, naast een radicale Partij van de Arbeid, over van de bestaansgrond dezer partij? Tenslotte als memoriepost de „brochure met het leeuwje”, getiteld *De Partijverhoudingen in Nederland*. Met een oplage van 20—25.000 was dit geschrift van Geert Ruygers één der meest verspreide illegale publicaties. De brochure, die legaal is herdrukt onder de titel *Partijvorming, maar op welke grondslag?* verdedigt hoofdzakelijk (en zeer gedegen) dezelfde opvatting als de hier geschetste.

Hoewel we ons tamelijk uitvoerige citaten hebben veroorloofd, is het toch duidelijk, dat het bij enkele grepen bleef, zodat vele gevoelens en gedachten uit de 5-jarige illegale discussie benevens het totale karakter dezer gedachtenwisseling, niet tot hun recht kwamen. Dit is hier ook niet nodig. Denken wij aan de algemene en veelal onberedeneerde afkeer van „de politiek” uit de eerste tijd, dan vinden we daarin geen vruchtbaar uitgangspunt voor vandaag. Zelfs de eenmaal zo vlot bijv. door Boisot bepleite en door zijn critici overgenomen stelling, dat concentratie in het partijwezen noodzakelijk is, spreekt ons weinig meer aan. Hoe komt dat? Niet, omdat die opvatting onjuist zou zijn, doch omdat de critiek te veraf stond van het volksleven. In het volksleven namen vele partijen een belangrijke plaats in. Zij die dat wisten, hebben tegenover alle hervormingsdenkbeelden altijd opnieuw dit scherpe voorbehoud gemaakt: we moeten na de oorlog door de poort van de partijen heen. Hoe de ontwikkeling zich ook zal voltrekken, de partijen kunnen niet worden gemist, omdat ze voor tallozen een vertrouwenskring zijn en blijven, omdat ze toegerust zijn met onmisbaar politiek materiaal en omdat er terstond na de bevrijding behoefte is aan uitingsmogelijkheden op staatkundig gebied. De groei van nieuwe vormen kost tijd en kan door overhaasting worden geschaad. En zo was ook in de illegale periode de waarschuwendende stem, de vermaning tegen overijld optreden, de verwijzing naar de positieve waarden in de vroegere verhoudingen, onmisbaar naast het streven naar vernieuwing. Er was als het ware een conjunctuur-schommeling in de opvattingen waarneembaar. Soms zag men het optimisme overheersen bij hen, die op radicale veranderingen hoopten, dan weer was het uitzicht verduisterd. Toen het einde der onderdrukking naderde, was in brede kring de erkenning gegroeid, dat we samen klaar zouden moeten komen, dat de hervormers en de bedachtzamen elkaar niet konden missen, dat de weg naar een synthese moest worden gevonden.

Hoe deze weg werd gèhaand komt thans in behandeling.

POLITIEKE PERSPECTIEVEN

a. De N.V.B. en de Partijen.

In de geestelijke laboratoria der illegaliteit zijn vele plannen beraamd en sommige gereed gekomen. Zo zagen we kort na de bevrijding de Nederlandse Jeugd Gemeenschap in 't licht treden en vormden de drie grote vakcentrales een federatief verband. Hoewel deze gang van zaken enerzijds critiek uitlokte, (sommige betrokkenen spraken over voldongen feiten), bood zij anderzijds het grote voordeel dat men wist waar men aan toe was. Deze zekerheid ontbrak op politiek terrein en dat was onvermijdelijk. Vrijwel alle illegale geschriften van betekenis, boden hun denkbeelden aan, als bijdrage voor een na-oorlogse gedachtenwisseling, waarin o.m. geluisterd zou moeten worden naar de toen afwezigen: de gevangenen, de gijzelaars en de Engelandvaarders; hoe velen van hen keerden niet terug! Deze situatie bracht mee, de behoefte aan gelegenheid tot discussie, dus aan tijdelijke windstilte in het politieke strijdperk. En hoe men ook overigens moge denken over het tijdstip der verkiezingen, men kan thans niet zeggen, dat het verlangen naar tijd voor bezinning onredelijk is gebleken. Dit springt b.v. in 't oog als men het streven ziet naar een christelijk sociale volkspartij en als men waarneemt hoe in de communistische gelederen vorm en tactiek wisselen met de seizoenen. De ontwikkeling geschetst in de volgende twee paragrafen, demonstreert evenzeer de behoefte aan bezinning.

Tussen Mei en October, de ene vroeg de andere laat, hebben de politieke partijen zich hersteld. Zij troffen op hun werkterrein de N.V.B. aan en wie de pers volgde, weet dat de discussie rondom de N.V.B. het eerste halfjaar sterk de aandacht trok en vele elementen van onzekerheid bevatte. De oorzaak lag in wat men de vaagheid van de N.V.B. noemde. Tot vervelens toe werd de vraag herhaald of de N.V.B. partij zou worden of beweging zou blijven, ook toen dit reeds lang was beslist. De leidende groep, afkomstig uit de gijzelaarskring, had eerst en vooral oog, voor de principiële uitgangspunten der beweging en voor de algemene maatschappelijke noodtoestand. Op politiek terrein was men voornemens, overleg tussen verwante partijen en groepen te bevorderen. Vele jongeren kwamen uit illegale kringen waar andere verwachtingen en opvattingen leefden. Zij voelden voor overrompeling, zij wilden de N.V.B. snel als het ware verdichten en concretiseren tot partij. De politieke onzekerheid in ons land, is door deze tegenstelling sterk toegenomen. Terstond echter na de verschijning van het program van de N.V.B. werd dit voorgelegd aan een aantal partijen ter openhartige bespreking. Spoedig daarna, op 13 en 14 September, vond het oprichtingscongres van de N.V.B. plaats. Na warme discussie verenigden de voorstanders van partijvorming zich met het standpunt van de leiding. Eenstemmig werd de volgende resolutie aangenomen:

De constituerende vergadering van de N.V.B. van 13 en 14 September 1945, zich beradende op haar taak t.a.v. de komende verkiezingen

voor de vertegenwoordigde organen, stelt haar houding als volgt vast:

1. Zij zet zich zelve niet om in een politieke partij, omdat zij nadrukkelijk haar wezenlijke sociaal pedagogische taak wenst te vervullen.
2. Zij acht stichting noodzakelijk van een brede volkspartij met personalistisch socialistische doelstelling en roept alle partijen en groeperingen, die instemmen met dit doel op, de voorbereiding van zulk een partij ter hand te nemen. De N.V.B. zelve acht het haar plicht hierbij bemiddeling aan te bieden.
3. De N.V.B. erkent, dat het onder 2 gestelde doel niet terstond bereikbaar is. Zij dringt er daarom met klem bij die politieke partijen, die geroepen zijn een politiek van herstel en vernieuwing in personalistisch socialistische geest te voeren, op aan, om met een concreet gemeenschappelijk verkiezingsprogram en een gemeenschappelijke kandidatenlijst uit te komen, waarop ook al dan niet politiek georganiseerde leden der N.V.B. een plaats vinden — opdat zonder onderlinge partijstrijd een zo breed mogelijk steunvlak in het volk voor deze politiek worde gevormd.
4. Mochten de politieke partijen, die voor deze samenwerking het eerst in aanmerking komen, haar nochtans afwijzen, dan acht de N.V.B. het onvermijdelijk en noodzakelijk, dat in de aldus geschapen nood-situatie, buiten de N.V.B., doch op grondslag van haar program een comité voor de komende verkiezingen zal worden gevormd, om aan de in brede kringen levende wil tot politieke vernieuwing ook van het partijwezen, een voorlopige gestalte te geven.

Er volgde nog enige persdiscussie over punt 4. Men vergat daarbij, dat er nu eenmaal reeds jaren burgers zijn in ons land, die zich niet met de bestaande partijverhoudingen wilden verzoenen en dus in ieder geval met hun stem uitdrukking zouden willen geven aan die ontevredenheid. Het is niet de N.V.B., die deze politiek-daklozen heeft uitgevonden, al telde zij er velen onder haar leden. Ook de leiding van de N.V.B. zag die politieke noodwoning als een onfraaie, maar misschien onvermijdelijke oplossing, hoewel dan, zoals de resolutie zegt, *buiten* de N.V.B.

Het is anders gelopen. De onderhandelingen, aanknopend bij de punten 2 en 3, hebben tot concrete hierna volgende voorstellen geleid en de „daklozen”, die hun plannen uiteraard in reserve houden tot de overbodigheid volkomen vaststaat, zijn grotendeels op mars naar de Partij van de Arbeid. Rest hier de vraag naar de verhouding tussen de N.V.B. en de nieuwe partij. De volgende drie paragrafen zullen het begrijpelijk maken, dat de N.V.B. eerst nu kan komen, maar gezien de politieke situatie ook *moet* komen, tot een buitenpartijdige positie, een accolade-positie naast de partijen. Je Maintiendrai van 4 Januari schreef daarover: „Krachtens haar eigen uitgangspunt en daartoe genoodzaakt door de politieke situatie in ons land, betrad de N.V.B. het politieke terrein, teneinde te bemiddelen en te stuwen. Op de schoolbanken leerden we, dat een scheikundig proces soms in gang wordt gebracht en versneld door een katalysator, d.i. een stof, die niet zelf deelneemt aan het proces en er onveranderd uit te voorschijn komt. De N.V.B. werkt op

politiek terrein als katalysator: zij brengt een proces van verandering in gang, doch behoudt haar eigen plaats en taak.

De noodzaak tot handhaving van deze positie springt nu wel heel duidelijk in 't oog. Naast de nieuwe Katholieke Volkspartij, de Partij van de Arbeid en andere partijen, behoudt de N.V.B. de plicht, gesprek en overleg gaande te houden. Buiten het politieke terrein, zal de N.V.B. eerst thans de kans krijgen, haar werk te gaan opbouwen. Nog duidelijker: de N.V.B. dringt haar leden geen politieke keuze op; J.M. voert géén partij-propaganda. Natuurlijk zal de ontwikkeling van de plannen voor de Partij van de Arbeid, nauwlettend worden gevolgd, ook in J.M., maar: de keuze is aan onze leden. En er moet zorgvuldig acht op worden geslagen, dat leden van de Katholieke Volkspartij in de N.V.B. in geen enkel opzicht worden achtergesteld bij leden van de Partij van de Arbeid, omdat de N.V.B. deze laatste partij hielp ontstaan."

Het komt ons voor (en dat gezichtspunt is vooral voor ons betoog van belang), dat de N.V.B. met deze houding aan de nieuwe partij een nuttige dienst bewijst. Deze partij immers, moet niet worden gezien als geesteskind van één der declnemende groepen om de onderhandelings-tafel, doch als synthese van wat allen gezamenlijk ter tafel brachten. De N.V.B. zelf, mag er zich gelukkig mee prijzen, dat de onderhandelaars hun benen hebben gestoken onder de tafel, die de N.V.B. heeft aangeschoven. En zo scheiden dus de wegen, zodra de nieuwe partij wordt geboren.

b. De Katholieke Discussie.

Er ligt een map met knipsels voor ons. Het herlezen kost uren tijds. Met een zucht schuiven we de stukken tenslotte ter zijde. De grote lijn tekent zich nog niet af. Hoe zullen we citeren en samenvatten, zonder onrechtvaardig en eenzijdig te zijn?

Zien wij het goed, dan is er een ontwikkelingsproces gaande, dat met de recente overgang van Rooms-Katholieke Staatspartij naar Katholieke Volkspartij nog geenszins is afgesloten. Er blijft gisting en beweging. Het blad Christoffor was hierbij illegaal en is thans legaal een sterk stuwende kracht. In de discussie in het bevrijde Zuiden en aanvankelijk ook in het Westen, overheerste de algemene en principiële probleemstelling. Daarvan eerst een voorbeeld. De vraag of een Katholieke partij van godsdienstig standpunt gezien, gewenst is, werd omstreeks een jaar geleden in het te Helmond verschijnende Katholieke weekblad *De Nieuwe Eeuw* behandeld door Drs. J. Sniijders. Wij vatten het derde concluderende artikel, met de woorden van den schrijver, als volgt samen:

1. „Politiek is een wereldlijk bedrijf, en onder de wereldlijke bedrijven een van de meest wereldse. In haar ideale doelstelling is zij weliswaar zorg voor het algemeen welzijn, maar in haar feitelijke vorm steeds ook een strijd om de macht. Als zodanig is zij zeer toegankelijk voor ontwaarding, speciaal voor misbruik van middelen.

Geschiedenis en eigentijdse ervaring bevestigen dat overduidelijk. Is dat geen reden om voor vereenzelviging of vermenging van politiek en godsdienst op onze hoede te zijn? Het gaat hier om psychologische realiteiten. Een feit is, dat voor de politieke activiteit van godsdienstig-

politieke groepen en van kerkelijke personen onherroepelijk de godsdienst en de Kerk aansprakelijk worden gesteld.

2. Een bijzonder aspect van deze verwereldlijking is, dat de leidende figuren van de katholieke Partij ook de meest in het oog lopende vertegenwoordigers worden van het Katholicisme, vooral in het oog van buitenstaanders. En het is niet à priori zeker, dat zij daartoe de meest geschikte personen zijn.

3. Practische politiek brengt altijd strijd om de macht; strijd om de macht schept onherroepelijk tegenstellingen. Wanneer die strijd om de macht gevoerd wordt door een specifiek katholieke groepering, moeten we menselijkerwijze verwachten dat die tegenstellingen zich ook zullen keren tegen de Katholieke Kerk. Politieke machtsontplooiing is weinig geschikt om de harten voor Christus te winnen en innerlijke bekering te bewerken. Dat het Christendom in alle sociaal-politieke revoluties der twee laatste eeuwen vervolgd en verworpen werd, was niet omdat het zijn godsdienstige Zending zo goed vervulde, maar omdat het, gedeeltelijk door eigen schuld, werd vereenzelvigd met een politiek systeem.

4. Wanneer een eigen katholieke partij aan het bewind is, komt het Katholicisme niet theoretisch, maar wel feitelijk verantwoordelijk te staan voor dingen, die met godsdienst of levensbeschouwing weinig of niets te maken hebben.

5. Ernstiger dan deze indirecte aansprakelijkheid, die men desnoods op de koop toe kan nemen, is het gevaar dat de godsdienst wordt misbruikt als wapen in de machtsstrijd van personen of groepen, bij de botsing van egoïstische belangen, bij persoonlijke intriges. Voorbeelden daarvan levert de geschiedenis genoeg.

6. Een eigen katholieke partij brengt een tendenz mee om de politiek in het centrum van de belangstelling en activiteit der katholieken te plaatsen, welke daardoor van het godsdienstige wordt afgetrokken.

7. Godsdienst en levensbeschouwing dulden geen compromis, politiek vraagt compromis. Een partij, die een minderheid vormt, kan niet regeren zonder met anderen te combineren; zij kan het ene punt niet verwerkliken zonder van het andere afstand te doen. Nu behoeft dat op zichzelf niet verwerpelijk te zijn, maar wel voor de Kerk wier taak het is haar beginselen en haar leer te verkondigen zonder een letter ervan af te doen.

Onze conclusies zijn de volgende. Dat afzonderlijke politieke groepering der katholieken een noodzaak of ideaal is, volgt noch uit het wezen van het Katholicisme, noch uit dat van de politieke partij. Zij kan daarom alleen door bijzondere omstandigheden noodzakelijk worden. Die bijzondere omstandigheden moeten aan de volgende voorwaarden voldoen: zij moeten een katholieke politieke partij maken tot het enige of uiteraard aangewezen middel, dat geschikt is om verplichtende doeleinden te bereiken. Het bestaan van dergelijke omstandigheden op het ogenblik heeft men, naar onze mening, nog niet aangetoond. Daarentegen zijn er zowel vanuit religieus als vanuit nationaal oogpunt verschillende redenen, welke een eigen katholieke partij minder wenselijk maken. Dus moeten wij niet tot katholieke partijvorming overgaan, tenzij óf wel alsnog bijzondere omstandigheden optreden die aan de

genoemde voorwaarden wel voldoen, ófwel de andere belijdenissen en levensbeschouwingen onverzettelijk aan hun vroegere politieke formaties vasthouden, zodat wij tegen wil en dank op onszelf terug worden gedreven."

In verschillende artikelen en brochures, o.m. van Pater Dr. Kors, is een eigen Katholieke partij, al dan niet op godsdienstige motieven, aanbevolen. Wij geven een gezaghebbend oordeel. De parlementaire redacteur van „De Maasbode”, Rotterdam (R.K.) publiceerde 14 September een interview met Pater Mag. Dr. S. Stokman O.F.M. Hieraan wordt het volgende ontleend:

„U bent dus om te beginnen overtuigd, dat wij een Katholieke partij moeten hebben?

Dat ben ik. Wij moeten onze eigen formatie op staatkundig gebied hebben. Ten eerste om onze beginselen op alle terreinen van het maatschappelijk leven, op het sociale, het economische, het culturele, het staatkundige en het internationale terrein te laten doorwerken. En ten tweede om de invloed en de positie van de Katholieken in ons vaderland te waarborgen.

Weer een partij dus voor alle Katholieken?

Neen. De Katholieke partij zal zich zéér zeker ten doel moeten stellen een zo groot mogelijk aantal Katholieken onder haar vanden te krijgen, doch op de basis van een sterk vooruitstrevend program. Er mag onder geen beding water in de wijn van zulk een program worden gedaan ter wille van het winnen van kleine groepjes te linker of te rechter zijde. Het program moet primair zijn, niet de omvang van de organisatie of het aantal stemmen. Ter wille van het program moeten wij zulke kleine groepen durven afschrijven.¹⁾ Dus geen plicht tot toetreding? Zeker niet zolang de noodzaak niet dwingt. Er kunnen zich gevallen voordoen, waarin de Katholieken verplicht zijn, het belang hunner staatkundige eenheid te stellen boven alle andere politieke verlangens. De Bisschoppen kunnen hun die plicht voorhouden of door hun gezag een einde maken aan eventuele discussies hieromtrent; zij zullen dit echter slechts doen in uitzonderlijke omstandigheden, die een dergelijk ingrijpen van het Kerkelijk Gezag in politieke kwesties juist motiveren. Ik leg de nadruk op het woord „uitzonderlijke”. In de regel zal die eis dus achterwege blijven.

U ziet dus geen heil in het samengaan met anderen?

Tegen een samengaan met andere op één lijst — en daar komt de vorming van de eenheidspartij, een democratische concentratie of hoe men het noemen wil, toch op neer — zullen m.i. altijd zeer grote practische bezwaren blijven bestaan. Altijd zullen er moeilijkheden rijzen over de verhouding van het stemmental en over de verdeling van de verkiesbare zetels over de verschillende deelnemende groepen. Die moeilijkheden kan men alleen voorkomen door een eigen electorale formatie. Ik geloof dat tal van moeilijkheden tussen de verschillende groepen juist uit de weg worden geruimd, wanneer zij over een eigen partij-apparaat beschikken. Een dergelijk partij-apparaat sluit een betere

¹⁾ Men vergelijkte echter een persuing van Dr. Kortenhorst over de nicuwe Kath. Volkspartij: „In elk geval is het verheugend en bevreemdend, dat op de nu gevonden en gelegde basis de eenheid onder ons, Katholieken, is hersteld.”

verhouding en een grotere samenwerking tussen de partijen onderling niet uit. Ik acht het volstrekt niet onmogelijk, dat bepaalde partijen bij voorbeeld met een gemeenschappelijk program uitkomen van praktische punten, die zij in de eerstkomende legislatieve periode willen verwezenlijken. Een gemeenschappelijk urgentieprogram dus. Niet in de eerste plaats om een urgentie-program, maar om een beginselprogram moeten wij een Katholieke partij stichten en dit beginselprogram moet voldoende ruimte laten voor samenwerking met andere groeperingen." Wij tekenen hierbij aan, dat een overeenkomst over gemeenschappelijke elementen in het urgentieprogram van verschillende partijen nog in voorbereiding is. De betekenis van dit streven mag niet worden onderschat. Slaagt men, dan weten de kiezers reeds vóór de stemming, welke regeringscombinatie en welke regeringskoers zij steunen. Het was één der zwakke punten onzer voor-oorlogse politieke toestand, dat men op dit evidente punt in de mist greep.

Op 11 October publiceerde De Volkskrant een eenstemmig advies van het Centrum voor Staatkundige Vorming der R.K. Staatspartij, over het optreden van de Katholieken bij de verkiezingen. Uit de tien punten geven we de volgende aanhaling:

„4. Voor de eerstkomende verkiezingen is een gezamenlijk zelfstandig electoraal optreden van de Katholieke Nederlanders vereist, mede gezien het feit, dat de gehele politieke situatie onoverzichtelijk is.

5. Een zodanig gezamenlijk electoraal optreden van Katholiek Nederland eist verjonging en vernieuwing der bestaande Katholieke partij en een ernstig streven in deze partij naar een zo groot mogelijke samenwerking met andere politieke groeperingen.

7. Voor de zo groot mogelijke samenwerking met andere politieke groeperingen is wenselijk, reeds vóór de verkiezingen nauw contact met die groeperingen te onderhouden, wier houding en programma daartoe aanleiding geven en ernaar te streven op zoveel mogelijk punten, welke voor de geestelijke en materiële heropbouw van ons vaderland van belang zijn, tot een gemeenschappelijk urgentieprogram te geraken en dat te verwezenlijken.

9. Indien de inhoud van dit advies verwezenlijkt wordt, mag van de Katholieke Nederlanders ten volle verwacht worden, dat zij in het staatkundige uitsluitend de leiding van de vernieuwde Katholieke staatkundige groepering zullen volgen.

10. De kennis van de verdere ontwikkeling op politiek terrein en speciaal de ervaringen, opgedaan met de bovenbedoelde samenwerking, moeten worden benut voor de beslissing over de vraag, welke gedragslijn op electoraal gebied in de verdere toekomst moet worden gevolgd." Het voorgaande maakt duidelijk, dat het politieke ontwikkelingsproces in Katholieke kring moet worden gezien op lange termijn en maakt het verloop der onderhandelingen, waar we onder d. op terugkomen, begrijpelijk. Hier nog een algemene notitie ter afsluiting.

In zijn laatste boek: „Les Droits de l'Homme et la Loi Naturelle" schrijft Jacques Maritain: „Il semble que bien des socialistes et bien des chrétiens sont en train de réviser et de renouveler leurs conceptions sociales, et en même temps de se rapprocher les uns des autres." (Het schijnt dat vele socialisten en vele christenen op weg zijn hun maat-

schappelijke denkbeelden te herzien en te vernieuwen, terwijl ze tegelijkertijd naar elkander toegroeien.)

Het sociale radicaliseringsproces in de Katholieke wereld was reeds vóór de oorlog het verst voortgeschreden in Frankrijk. In Duitsland en Oostenrijk had de bezetting meestal meer een theoretisch karakter of zocht uitweg in corporatistische experimenten. In de Franse jeugdbeweging leefde een sociaal radicalisme, dat voor de socialistische jeugdbeweging niet onderdeed. De jaarlijks gehouden Semaine Sociale te Lyon was radicaler dan b.v. in Nederland de sociale studiedagen van Rolduc en men was daar verder in de systematische uitwerking van de sociale hervormingsplannen. Tijdens de grote textielstaking in Noord-Frankrijk in 1929 nam de bisschop van Rijsel deel aan de financiële actie om de stakers te steunen. Dat was typerend voor de verhoudingen. Als laatste officiële uitspraak over de sociale vraagstukken is vooral van belang de Pauselijke Kerstboodschap van 1942. De sociale radicalisering in het Katholieke volksdeel is één van de voornaamste oorzaken van de crisis geweest, waarin de R.K. Staatspartij vóór de oorlog verkeerde. Van de Michaëlbeweging na de vorige wereldoorlog af tot de kleine boerenpartij bij de laatste verkiezingen, hadden bijna alle afscheidingen hierin één harer voornaamste gronden. In de jonge generatie won langzamerhand een duidelijk uitgesproken anti-kapitalistisch sentiment veld. Terwijl de oude generatie nog meent met een aantal hervormingen te kunnen klaar komen, zijn vele jongeren van oordeel, dat een radicale structuurwijziging nodig is.

Hoe staan nu de papieren van het socialisme in de Katholieke wereld? Pater Stokman sprak van kleine groepen die men moet afschrijven voor een progressieve Katholieke partij, die kennelijk het karakter van een middenpartij zal dragen. Die groepen zijn te rechter zijde de conservatieve vleugel (gemakshalve voert men hier in het gesprek steeds den heer Kortenhorst ten tonele) en links een kleine voorhoede van jongeren, die openlijk de socialistische idee aanhangen. Wie het warm gestemde en zeer gedocumenteerde boek „Socialisme Vroeger en Nu” van Geert Ruymers heeft gelezen, weet dat wij hier te doen hebben met een socialistische overtuiging, niet uit een op zichzelf begrijpelijk en gewaardeerd schuldgevoel, dat thans sterk meespreekt in Protestantse kringen, maar om der wille van een rechtvaardige samenleving, die de schrijver en zijn geestverwanten zich alleen als een socialistische kunnen denken. Zelfs als beleidskwesties en tactische problemen een politieke keuze, die aansluit bij de principiële keuze vooralsnog voor velen onmogelijk zou maken, blijft het partijkiezen voor democratie en socialisme een kwestie van tijd. Van korte tijd naar wij hopen.

c. Het Moderne Socialisme.

Zouden we er in slagen van een legende af te komen?

Nog vóór de Partij van de Arbeid is geconstitueerd, dwalen de betweters er om heen en colperteren hun praatje, dat de nieuwe partij een naar rechts afgedwaalde S.D.A.P. is. . . . en hoe „rechts” was reeds die S.D.A.P. op zichzelf!

Denken in oude schema's heeft blijkbaar iets heel aantrekkelijks! Was

de S.D.A.P. „rechts“? Wie het beginselprogram van deze partij en urgentieprogramms zoals het plan van de Arbeid van 1935, benevens het optreden in het parlement en thans van de soc-dem. ministers, vergelijkt met buitenlandse voorbeelden, kan niet volhouden dat we in ons land te doen hebben met een partij, die de sociale, economische en staatkundige problemen niet radicaal durft aan te pakken. Radicael en deskundig. En gericht op het doel: de verwezenlijking van democratie en socialisme. Neen, de oude termen rechts en links zijn onhanteerbaar geworden. Rechts beduidt tweërlei: uit belijdende kringen en politiek conservatief. Links 't omgekeerde: uit niet-confessionele kring en politiek radicaal. Vraag: waar staan nu de mannen van de C.D.U., die een socialistisch standpunt verdedigen, dat in vele opzichten radicaler is dan dat van de S.D.A.P., doch tegelijk belijdende christenen zijn en dit in naam en doel hunner partij steeds deden uitkomen? En van radicaal gesproken, wie kent niet de radicalisering der opvattingen omtrent de inrichting onzer maatschappij, gegroeid in brede kringen gedurende de bezetting? Indien dit feit er niet was, zouden de onderhandelingen, waarover aanstonds meer, hun reële grondslag hebben gemist. Als onze critici voortgaan in oude stijl, zal de Partij van de Arbeid dat rustig naast zich neerleggen. Zij wil beoordeeld worden op eien daden en naar haar eigen program. Wat er onder e. over dit program wordt vermeld, is als men objectief wil oordelen, afdoende om de afzak-naar-rechts-liggende naar 't rijk der fabelen te verwijzen. Helaas.... 't verhaal is voor 't ongeoeffende oog nog altijd een politiek argument ten gunste van het „linkse“ extremisme.

En onuitputtelijk onderwerp van gesprek van meer belang dat 't vorige, is de wereld van geestelijke waarden. Misschien is ook hier ons optimisme naief, maar wij komen er toch rond voor uit: het zou goed zijn, als we uit konden praten over dit probleem. Als de nieuwe partij eenmaal werkt, kan en mag niet iedere discussie beginnen bij 100 jaar voor Christus. Maar dan moeten wij in *dit* geschrift dwars door het vraagstuk heen. Wij zouden schijnbaar met een vereenvoudiging kunnen volstaan. Menig sociaal-democraat vraagt of in 't nieuwe verband de socialistische idee veilig en 't sociale radicalisme verzekerd is. Wij antwoorden: zie het program en vertrouw uw leiding. En dat antwoord is geen dooddoener, voor wie de mensen kent. Menig niet sociaal-democraat, langs andere wegen komend tot de Partij van de Arbeid, vraagt naar waarborgen ten aanzien van de vragen van godsdienst en geestelijk leven. Ons program (zie e.) geeft die waarborgen. Toch is hier een verwijzing alleen wél een dooddoener. De geschiedenis van het socialisme spreekt haar eigen taal en vraagt rekenschap. Daarom een enkele schetslijn.

Bij het optreden van de regering Kuyper in 1901 schreef Troelstra een brochure onder de titel Sociaal Christendom. Wij citeren:

„Van christelijke zijde wordt gewoonlijk beweerd, dat het socialisme niet met het christendom is te verenigen. Men tracht dit te bewijzen met aanhalingen van verschillende socialistische vrijdenkers; men beroept zich op uitlatingen van Marx, die, o.i. volkomen ten onrechte, het bestaan van de godsdienst afleidde uit het bestaan van een heer-

schappelijke denkbeelden te herzien en te vernieuwen, terwijl ze tegelijkertijd naar elkander toegroeien.)

Het sociale radicaliseringsproces in de Katholieke wereld was reeds vóór de oorlog het verst voortgeschreden in Frankrijk. In Duitsland en Oostenrijk had de bezinning meestal meer een theoretisch karakter of zocht uitweg in corporatistische experimenten. In de Franse jeugdbeweging leefde een sociaal radicalisme, dat voor de socialistische jeugdbeweging niet onderdeed. De jaarlijks gehouden *Semaine Sociale* te Lyon was radicaler dan b.v. in Nederland de sociale studiedagen van Rolduc en men was daar verder in de systematische uitwerking van de sociale hervormingsplannen. Tijdens de grote textielstaking in Noord-Frankrijk in 1929 nam de bisschop van Rijssel deel aan de financiële actie om de stakers te steunen. Dat was typerend voor de verhoudingen. Als laatste officiële uitspraak over de sociale vraagstukken is vooral van belang de Pauselijke Kerstboodschap van 1942. De sociale radicalisering in het Katholieke volksdeel is één van de voornaamste oorzaken van de crisis geweest, waarin de R.K. Staatspartij vóór de oorlog verkeerde. Van de Michaëlbeweging na de vorige wereldoorlog af tot de kleine boerenpartij bij de laatste verkiezingen, hadden bijna alle afscheidingen hierin één harer voornaamste gronden. In de jonge generatie won langzamerhand een duidelijk uitgesproken anti-kapitalistisch sentiment veld. Terwijl de oude generatie nog meent met een aantal hervormingen te kunnen klaar komen, zijn vele jongeren van oordeel, dat een radicale structuurwijziging nodig is.

Hoe staan nu de papieren van het socialisme in de Katholieke wereld? Pater Stokman sprak van kleine groepen die men moet afschrijven voor een progressieve Katholieke partij, die kennelijk het karakter van een middenpartij zal dragen. Die groepen zijn te rechter zijde de conservatieve vleugel (gemakshalve voert men hier in het gesprek steeds den heer Kortenhorst ten tonele) en links een kleine voorhoede van jongeren, die openlijk de socialistische idee aanhangen. Wie het warm gestemde en zeer gedocumenteerde boek „Socialisme Vroeger en Nu” van Geert Ruygers heeft gelezen, weet dat wij hier te doen hebben met een socialistische overtuiging, niet uit een op zichzelf begrijpelijk en gewaardeerd schuldgevoel, dat thans sterk meespreekt in Protestantse kringen, maar om der wille van een rechtvaardige samenleving, die de schrijver en zijn geestverwanten zich alleen als een socialistische kunnen denken. Zelfs als beleidskwesties en tactische problemen een politieke keuze, die aansluit bij de principiële keuze vooraan nog voor velen onmogelijk zou maken, blijft het partijkiezen voor democratie en socialisme een kwestie van tijd. Van korte tijd naar wij hopen.

c. Het Moderne Socialisme.

Zouden we er in slagen van een legende af te komen?

Nog vóór de Partij van de Arbeid is geconstitueerd, dwalen de betweters er om heen en colperteren hun praatje, dat de nieuwe partij een naar rechts afgedwaalde S.D.A.P. is... en hoe „rechts” was reeds die S.D.A.P. op zichzelf!

Denken in oude schema's heeft blijkbaar iets heel aantrekkelijks! Was

de S.D.A.P. „rechts“? Wie het beginselprogram van deze partij en urgentieprograms zoals het plan van de Arbeid van 1935, benevens het optreden in het parlement en thans van de soc-dem. ministers, vergelijkt met buitenlandse voorbeelden, kan niet volhouden dat we in ons land te doen hebben met een partij, die de sociale, economische en staatkundige problemen niet radicaal durft aan te pakken. Radicael en deskundig. En gericht op het doel: de verwezenlijking van democratie en socialisme. Nee, de oude termen rechts en links zijn onhanteerbaar geworden. Rechts beduidt tweërlei: uit belijdende kringen en politiek conservatief. Links 't omgekeerde: uit niet-confessionele kring en politiek radicaal. Vraag: waar staan nu de mannen van de C.D.U., die een socialistisch standpunt verdedigen, dat in vele opzichten radicaler is dan dat van de S.D.A.P., doch tegelijk belijdende christenen zijn en dit in naam en doel hunner partij steeds deden uitkomen? En van radicaal gesproken, wie kent niet de radicalisering der opvattingen omtrent de inrichting onzer maatschappij, gegroeid in brede kringen gedurende de bezetting? Indien dit feit er niet was, zouden de onderhandelingen, waarover aanstonds meer, hun reële grondslag hebben gemist. Als onze critici voortgaan in oude stijl, zal de Partij van de Arbeid dat rustig naast zich neerleggen. Zij wil beoordeeld worden op egien daden en naar haar eigen program. Wat er onder e. over dit program wordt vermeld, is als men objectief wil oordelen, afdoende om de afzak-naar-rechts-legende naar 't rijk der fabelen te verwijzen. Helaas... 't verhaal is voor 't ongeoeffende oog nog altijd een politiek argument ten gunste van het „linkse“ extremisme.

En onuitputtelijk onderwerp van gesprek van meer belang dat 't vorige, is de wereld van geestelijke waarden. Misschien is ook hier ons optimisme naïef, maar wij komen er toch rond voor uit: het zou goed zijn, als we uit konden praten over dit probleem. Als de nieuwe partij eenmaal werkt, kan en mag niet iedere discussie beginnen bij 100 jaar voor Christus. Maar dan moeten wij in *dit* geschrift dwars door het vraagstuk heen. Wij zouden schijnbaar met een vereenvoudiging kunnen volstaan. Menig sociaal-democraat vraagt of in 't nieuwe verband de socialistische idee veilig en 't sociale radicalisme verzekerd is. Wij antwoorden: zie het program en vertrouw uw leiding. En dat antwoord is geen dooddoener, voor wie de mensen kent. Menig niet sociaal-democraat, langs andere wegen komend tot de Partij van de Arbeid, vraagt naar waarborgen ten aanzien van de vragen van godsdienst en geestelijk leven. Ons program (zie e.) geeft die waarborgen. Toch is hier een verwijzing alleen wèl een dooddoener. De geschiedenis van het socialisme spreekt haar eigen taal en vraagt rekenschap. Daarom een enkele schetslijn.

Bij het optreden van de regering Kuyper in 1901 schreef Troelstra een brochure onder de titel Sociaal Christendom. Wij citeren:

„Van christelijke zijde wordt gewoonlijk beweerd, dat het socialisme niet met het christendom is te verenigen. Men tracht dit te bewijzen met aanhalingen van verschillende socialistische vrijdenkers; men beroept zich op uitlatingen van Marx, die, o.i. volkomen ten onrechte, het bestaan van de godsdienst afleidde uit het bestaan van een heer-

sende en onderdrukte klasse, welke laatste bij gemis aan geluk op aarde haar wensen zou richten op het geluk hiernamaals; men verzwijgt daarbij zorgvuldig, dat de sociaaldemocratische programs, of niet over de godsdienst reppen of deze tot een privaatzak verklaren, die ieder met zijn eigen geweten moet afmaken; men maakt van een *maatschappelijke beweging*, wat het socialisme is, een *wijsgerig stelsel* wat het niet is en tracht aldus de arbeidende klasse voor een onbevangen beoordeeling van ons willen en werken ongeschikt maken." (de cursivering is van Troelstra.)

Het is merkwaardig, een standpunt van 1901 aan te treffen, dat in zeker opzicht weer volkomen modern is. De gedachte immers, dat het socialisme niet is een wijsgerig stelsel, dat het socialisme niet geeft een complete levensbeschouwing, dat het socialisme niet het geloof verdringt en vervangt, wordt thans algemeen aanvaard. Op dit punt kan men spreken van een terugkeer naar Troelstra. Het citaat brengt evenwel ook in herinnering de opvatting dat de godsdienst als „privaatzak” moet worden gezien. Hoewel hiermee werd bedoeld, dat partij en staat zich met godsdienst niet hebben in te laten, wordt dit lelijke Germanisme door velen zo begrepen, dat de godsdienst zich dient te beperken tot het particuliere terrein en in het openbare leven op de achtergrond moet blijven. In dit opzicht is er van een terugkeer naar een vroeger standpunt geen sprake. Zowel in de beste illegale geschriften, als in naoorlogse publicaties, wordt algemeen erkend, dat de godsdienst voor zijn belijder het gehele leven vervult en van kracht is op iedere plaats en op ieder tijdstip. De godsdienst is „totalitair”. Geen enkele politieke of sociale overtuiging kan dus stand houden, als deze voor den drager niet in harmonie is, met zijn geloofsovertuiging of levensbeschouwing. Tussen geloofsovertuiging en politiek inzicht, staat echter de mens persoonlijk, met zijn verstandelijk oordeel, zijn richtingsgevoel, zijn temperament, zijn maatschappelijke gezichtspunten. Daardoor kunnen op de basis van eenzelfde godsdienstige belijdenis, verschillende politieke overtuigingen tot ontwikkeling komen. De tijd is voorbij, dat men meende de ernst en het gehalte van het geloof te kunnen beoordelen, aan de hand van de politieke en maatschappelijke overtuiging. Het moge dan waar zijn, dat dit inzicht thans nog in brede kringen ontbreekt, het wint veld en zal weldra gemeengoed zijn.

Troelstra's overtuiging, dat men het socialisme moet zien als maatschappelijke beweging, als maatschappelijk ideaal, als beeld ener rechtvaardige samenleving, doch *niet* als filosofie, werd in zijn tijd niet algemeen gedeeld in de sociaaldemocratie. Jarenlang hebben op dit punt de meningen scherp tegenover elkaar gestaan. Een sprekend voorbeeld mog hier volgen.

Op 22 Maart 1906 vond te Amsterdam een openbaar debat plaats tussen de heren F. van der Goes en Ds. R. J. W. Rudolph, gercformeerd predikant te Leiden. Het verslag is, voorzien van een inleiding door F. v. d. Goes, in Mei 1910 als brochure uitgegeven door de brochurehandel van de S.D.A.P. In de inleiding lezen wij o.a.:

„Evenals vóór haar de bourgeoisie of kapitalistische klasse, komt de klasse van het proletariaat thans op met een eigen beschouwing van

het leven en de wereld. Deze beschouwing sluit de erkenning van een bovenmenselijke en buiten-maatschappelijke macht volstrekt uit. Wanneer wij het socialisme nemen in zijn wijdeste zin, als de samenvatting van het gehele, proletarische voelen en denken, dan is het socialisme ongetwijfeld atheïstisch of godsdienstloos.... De plaats van het proletariaat in de wereld van het kapitalisme wordt bepaald door zijn verichting in het kapitalistische productieproces. En zodra de arbeider tot het volledig beseft van zijn economische en maatschappelijke positie is gekomen, vervallen voor hem de oorzaken, die een godsdienstige levensbeschouwing voortbrengen of bestendigen.... Zolang het klassebewustzijn den arbeider volkomen ontbreekt, zal het Christendom, zoals het gepredikt wordt door de geestelijkheid der bourgeoisie, voor hem al zijn aantrekkelijkheid behouden. Zodra echter de arbeiders ophouden met zich te beschouwen alleen als een achtergestelde en kleine klasse, zodra bij het gevoel van hun leed de kennis van de oorzaken komt, dat is kennis van de kapitalistische uitbuiting en klasse-regering, dan verliest voor de arbeiders de godsdienst zijn bekoring." Aan het eind van de inleiding wordt tenslotte betoogd, dat het socialistisch proletariaat aan de erkenning van een God geen behoefte heeft, „wijl voor ons de vraagstukken van het persoonlijk gemoedsleven evengoed wetenschappelijke vraagstukken zijn geworden als de problemen van geschiedenis en natuur. De strijd tussen goede en kwade neigingen in het menselijk hart gevoerd, is de botsing van aan elkaar tegenovergestelde belangen uit de maatschappelijke gesteldheid opgekomen." Een illustratief grapje tot slot. Achter de tekst dezer brochure vinden we enkele advertenties. We lezen o.m. „Marx en Engels: Het Communistisch Manifest .Wie het Communistische Manifest gelezen heeft, weet van het socialisme alles.... 20 ct."

En nu in ernst. Hoe hebben de tegenstrijdige opvattingen van Troelstra en Van der Goes doorgewerkt in de S.D.A.P.?

Wie de streng-marxistische gedachtegang van Van der Goes wil beoordeelen, moge bedenken dat Johan Winkler er in de Grote Ontmoeting terecht aan heeft herinnerd, dat het socialisme ontstond, toen het materialisme de filosofie der intellectuelen was en dat er voor verwijten geen plaats is, omdat men de 19de eeuwse locomotief ook niet verwijt, dat hij niet gestroomlijnd was. Vervolgens zij hier nadrukkelijk vastgesteld, dat Van der Goes een minderheid vertegenwoordigde. Men vindt in geen enkel Nederlands sociaaldemocratisch program een anti-godsdienstig woord. Doch Van der Goes en zijn geestverwanten waren mannen van gezag en hun woord had een sterke invloed op het denken der arbeiders vóór 1914.

Het standpunt-Van der Goes werd door een voorhoede van intellectuelen verdedigd en kreeg voedsel door de Duitse invloed. De grondtoon van de programs der S.D.A.P. van 1895 en 1912 werd hoofdzakelijk bepaald door de historisch-economische maatschappijbeschouwing van Marx en Engels, doch van „zuivere" toepassing der leer mag niet worden gesproken. In alinea 31 van het program van 1912 wordt in een samenvattend oordeel over het kapitalisme gezegd, dat dit stelsel economisch verouderd en zedelijk veroordeeld is. Van der Goes stelde voor te lezen: economisch verouderd en *dus* zedelijk veroordeeld. Dat werd verworpen!

Springen wij van de controversie Troelstra-Van der Goes over naar het beginselprogramma 1937 van de S.D.A.P., (welk een enorme ontwikkeling voltrok zich tussen 1912 en 1937!) dan kan worden geconstateerd, dat Troelstra's bovenbedoelde oorspronkelijke opvatting over het socialisme als maatschappelijke beweging in dit programma tot nieuw leven en moderne vormgeving is gekomen. Het feit, dat het beginselprogramma het doel van het democratisch socialisme vooropstelt en niet schetst als het noodwendige product ener maatschappelijke ontwikkeling, is in dit opzicht reeds sprekend. De doelsomschrijving zelf evenzeer: „De Partij stelt zich ten doel de verwezenlijking van het democratische socialisme: een maatschappij op de grondslag van gemeenschapsbezit van de voornaamste productiemiddelen, met gemeenschapsbeheer van het bedrijfsleven en met waarborging van geestelijke en staatkundige vrijheid, opdat voor allen welvaart en bestaanszekerheid mogelijk worden, gelijke maatschappelijke voorwaarden tot ontplooiing der persoonlijkheid worden geschapen en het gemeenschapsleven kan opbloeien.”

In de gehele gedachtengang van het programma is de invloed van het Marxistische denken, waarvan hierboven zulk een treffend staaltje werd gegeven, verdwenen. Slechts in woordkeuze en toon van de maatschappij-analyse doet de oude theorie zich nog gelden. Overigens is de behoefte aan discussie over het onderwerp godsdienst en socialisme thans vrijwel afwezig. De zaak is uitgesproken, Theorie en praktijk beide leerden, dat overtuigde Christenen, van welke confessie dan ook, warme aanhangers van het socialisme kunnen zijn. En omgekeerd, dat socialistische onbelemmerd kunnen komen tot het Christelijk geloof.

Onder niet-socialdemocraten wordt het voorgaande doorgaans volmondig erkend, doch men stelt de vraag, of de socialdemocraten in meerderheid en eigener beweging het kiezen van geestelijk-zedelijke uitgangspunten in de politiek aanvaardden. De 50 dominées o.a., die zich tot het partijbestuur van de S.D.A.P. hebben gewend, hebben dit probleem opgeworpen. Wij citeren uit hun brief: „Wij behoren tot die Nederlanders, die reeds voor de oorlog als enige uitweg uit de chaos op maatschappelijk gebied een sociaal-economische orde in socialistische geest zagen. Toch bleven wij politiek dakloos, omdat er onzerzijds bezwaren waren om toe te treden tot de S.D.A.P. Deze partij immers, waarvan wij het programma van 1937 geheel konden onderschrijven, droeg een traditie, die ons voor geestelijke zaken te afgesloten voorkwam. Zij was te zeer gebonden aan culturele organen, die gedragen werden door een rationalistische geesteshouding om werkelijk rekening te kunnen houden met het denken van der godsdienstigen; bovendien oriënteerde zij haar activiteit voornamelijk op de arbeidersklasse op grond van een complex van gevoelens, die wel is waar geen steun vonden in het nieuwe beginselprogramma, maar die in de praktijk der beweging zeer levend bleven. Wij hebben met grote verwachting de toekomst tegemoet gezien van de partij, die het werk van de oude S.D.A.P. in nieuwe vormen overnemen zou. De eerste tekenen van zulk een vernieuwing zouden wij met geestdrift begroet hebben en wij zouden ons gaarne in zulk een partij gevoegd hebben.” Polemieken tegen deze gedachtengang laten wij rusten. Het ging er slechts om, aan 't licht te brengen wat er leeft.

Men kan pas uitpraten over het probleem van het socialisme en de geestelijke waarden, als men de grote lijn van de ontwikkeling van het socialisme ziet. Wij wagen het met de volgende karakteristiek. Een halve eeuw geleden ontstond de S.D.A.P. als een internationalistische, revolutionair gezinde, arbeiderspartij, voor haar theorie grotendeels steunend op de historisch-economische maatschappijbeschouwing van Marx en Engels. De S.D.A.P. van 1940 was een internationaal zowel als nationaal gezinde, democratische volkspartij, steunend op de zedelijke beginselen, die aan onze beschaving ten grondslag liggen.

Men kent de veelheid van historische en sociologische oorzaken, die er in ons land toe hebben geleid, dat vrijwel alleen de buitenkerkelijke arbeiders, gesteund door een voorhoede van intellectuelen, zijn opgekomen voor de sociaaldemocratie. Men kent ook de geestelijke en psychologische problemen, die hiervan het gevolg zijn: het feit dat de partij geestelijk tehuis werd en het socialisme (ondanks Troelstra's woord) toch levensbeschouwing. Er is dus zoiets als een eigen klimaat. Desondanks geeft de geschetste ontwikkelingslijn de werkelijke toestand aan! En daar staan we voor het kernpunt: er is gaande een even boeiend als belangrijk ontwikkelingsproces. In de overtuiging der sociaaldemocraten groeide het socialisme van arbeiderszaak tot volkszaak (zie Plan van de Arbeid-1935 en program-1937).

Dit groeiproces met zijn geestelijke strekkingen moet stagneren, als de feiten nog langer dan 10 jaar ten achter blijven bij de meningen. Maar dit groeiproces is ver gevorderd. In de Vrijzinnig Democraat van 29 December bespreekt Prof. Dr. Ph. Kohnstamm de vraag of de term socialisme aanvaardbaar is:

„In hoeverre kunnen en mogen wij onder dit vaandel strijden? Wanneer dat woord inhield een star stelsel van plotselinge onteigening van alle productiemiddelen, of wanneer het betekende aanvaarding van de ideologie van de klassenstrijd als de enige en ware drager van maatschappelijke vooruitgang, zou ook m.i. die vraag met een besliste ontkenning beantwoord moeten worden. En toch hebben tientallen jaren lang juist deze twistpunten onze verhouding tot de S.D.A.P. beheerst.

Thans echter liggen deze vraagstukken anders. Het is onmogelijk binnen het kader van een enkel artikel deze historische verschuivingen te tekenen. Slechts twee punten kan ik releveren. De inzichten bij de S.D.A.P. zijn veel dichter bij de volle levenswerkelijkheid, met haar grote complexiteit komen te staan. Het belangrijke werk van den huidige Minister van Handel en Nijverheid bij het opzetten van het Plan voor de Arbeid heeft daartoe niet weinig bijgedragen. Anderzijds zijn, in 't bijzonder door de grote werkloosheids crisis met al haar nasleep velen met mij tot de overtuiging gekomen, dat een radicale frontverandering in ons economisch bestel volstrekt onvermijdelijk is. Reeds bijna 15 jaar geleden heeft zich bij mij die overtuiging gevestigd. Overschakeling van een economie, die het winst-motief als de overal leiding gevende factor van het bedrijfsleven aanvaardt op een economisch bestel, dat geleid wordt door de gedachte der behoeftenvoorziening van het gehele volk, is onvermijdelijk en urgent, al zal zich deze diep-grijpende verandering niet in weinige jaren kunnen voltrekken. En er is maar één woord, dat deze overschakeling in haar volle betekenis kan aanduiden; dat woord is: socialisme.”

Wat is geschied na de bevrijding? Ergens op een plein heeft de idee van socialisme en democratie een tent opgeslagen en een leidersgroep bijeen gebracht. Vele wegen komen uit op dat plein. De deelnemers aan het gesprek kwamen langs eigen wegen. Zij meenden te weten door illegale ervaring en op intuïtie, dat zij gelijkgezinden zouden ontmoeten. Thans moet in redelijkheid worden onderzocht en getoetst of dit juist was. En nu kort en goed: als de leiders van de S.D.A.P., de V.D.B., de C.D.U. en enkele groepen n.l. de mannen rondom de Nw. Nederlander, de persoon van minister Schermerhorn en enkelen uit de Christofoor-groep, hun gemeenschappelijke denkbeelden en opvattingen weten neer te leggen in het hierna volgende voorlopig program, heeft dat dan consequenties, ja of neen? Er is slechts één gevolgtrekking mogelijk. Op dat plein gaat een vlag omhoog. Over al die wegen, waarlangs de leiders kwamen, gaan nu hun medestanders. Zij scharen zich om de Partij van de Arbeid. Zij beginnen tezamen een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van socialisme en democratie in Nederland.

d. De onderhandelingen.

Wij zijn zo juist vooruitgelopen op de besprekingen, die sinds Augustus 1945 zijn gevoerd, en waarvan hier verslag moet worden uitgebracht. De volgorde der besprekingen was toevallig. De N.V.B. was in deze onderhandelingen steeds vertegenwoordigd door een delegatie van tenminste zes personen, waartoe steeds Prof. Schermerhorn, Dr. Banning en de secretaris behoorden, benevens een wisselende groep van hoofdbestuursleden.

Door de N.V.B. werden de volgende punten ter tafel gebracht:

1. De noodzaak van duidelijke geestelijke uitgangspunten, ook in het politieke leven, opdat de diepe cultuurcrisis en de morele ontworteling kan worden bestreden.
2. De vraag naar de mogelijkheid van een brede volkspartij met socialistische doelstelling, welke vraag moet worden onderzocht door een gemengde commissie.
3. De wenselijkheid om bij de aanstaande verkiezingen op een duidelijk en concreet program een zo breed mogelijk steunvlak in het volk te krijgen voor een politiek van herstel en vernieuwing, indien mogelijk door een samengaan van de naast verwante groeperingen.
4. De noodzaak om thans de formatie van het politieke partijwezen niet vast te leggen op de vóór 1940 heersende tegenstellingen, maar de weg open te houden voor een ontwikkeling naar nieuwe partijformatie. Daarnaast werd in de besprekingen na 14 September aandacht besteed aan de congres-resolutie van de N.V.B., die onder a is weergegeven. De eerste vergadering vond op 28 Augustus 1945 plaats met een grote delegatie van de S.D.A.P. Nadat een aantal misverstanden uit de weg was geruimd, ontstaan tengevolge van perspublicaties of het optreden van sprekers, bleek men van oordeel, dat een vergelijking van de programs van de S.D.A.P. en de N.V.B. uitzicht kon openen op principiële overeenstemming. In de delegatie van de S.D.A.P. leefde evenwel sterk de opvatting, dat de aanhang van de N.V.B. breder is samengesteld, dan dit voor een socialistische partij mogelijk zou blijken. De principiële bereidheid het bestaande organisatie-apparaat te doen vervangen door

een nieuwe organisatie, indien principiële waarborgen kunnen worden gesteld, was bij de delegatie van de S.D.A.P. aanwezig. De wijze, waarop de koers van de huidige regering ook later gesteund zou kunnen worden en de mogelijke samenstelling ener nieuwe, brede socialistische volkspartij, werden uitvoerig en vrijblijvend besproken. De delegatie verklaarde zich bereid aan het Partijbestuur van de S.D.A.P. verslag uit te brengen en het gesprek voort te zetten.

Op 30 Augustus volgde de eerste bespreking met een door toevallige omstandigheden kleine delegatie van de R.K. Staatspartij. Het bleek duidelijk, dat men enerzijds bereid was alle mogelijkheden van samenwerking met anderen onbevooroordeeld te onderzoeken, anderzijds echter de herleving wenste en verwachtte van de grote partijen, ook van de R.K. Staatspartij en tevens het optreden van een aantal partijen met één lijst beschouwde als een te koene sprong. Wel was men bereid het gesprek voort te zetten, doch de verlangens bleken meer uit te gaan naar een middenpartij of een federatieve samenwerking van partijen, dan naar een socialistische volkspartij van brede samenstelling. De eerste en enige bespreking, welke met vertegenwoordigers van de C.H.U. plaats vond, werd in Den Haag op 4 September 1945 gehouden. Het is in de maanden na deze bespreking gebleken, dat men in de C.H.U. een drietal richtingen moet onderscheiden. Er is vooreerst een groep rondom den heer Tilanus, die de leiding der partij geheel in handen heeft en aanstuurt op zeer enge samenwerking met de A.R.-partij. Er is vervolgens een groepering, die een zelfstandige christelijk-historische politiek wenst te voeren en gekant is tegen de toenadering tot de anti-revolutionairen. Er is tenslotte een voorhoede, waarvan de aanhangers ten dele reeds de banden met de C.H.U. hebben verbroken. Het zijn vooral de mensen uit deze voorhoede, welke men in de N.V.B. aantreft. Zij groeperen zich rondom het dagblad De Nieuwe Nederlander en mannen als Mr. G. E. van Walsum. In de bespreking van 4 September kwam uitsluitend de stem van de eerste groep aan het woord en voor de oogmerken van de N.V.B. opende deze bespreking dan ook geen enkel vooruitzicht. Er werden door een der christelijk-historische delegatieleden zelfs argumenten gebezigd, die bij voorbaat iedere verdere gedachtenwisseling uitsloten, aangezien bedoelde vertegenwoordiger in de gedachtengang der andere partijen crypto-fascistische invloeden meende te kunnen bespeuren. Een ander delegatielid, sprekende over de radicalisering in sommige hervormde kringen, bleek van oordeel te zijn, dat er slechts van een dominees- en ouderlingen-probleem kon worden gesproken, omdat sommigen van hen in de war waren geraakt en socialist waren geworden. Voortzetting van het gesprek moest dan ook uitzichtsloos worden genoemd voor zover het zou gaan over politieke onderwerpen. Dat het aan onderling begrip in ons land soms op de meest treffende wijze ontbreekt, zodat de behoefte aan niet-politiek contact, moet worden erkend, werd overigens wel duidelijk. Hier ligt een taak voor een sociaal-paedagogische beweging in rustiger tijden!

Vruchtbaar waren de besprekingen met een grote delegatie uit de V.D.B. op 25 September 1945. Hoewel er in deze organisatie uiteraard

verschillende schakeringen kunnen worden waargenomen, zag men toch, en in de ontvangst van het regeringsprogram door de openbare mening, en in het program van de N.V.B., aanwijzingen, dat verdere onderhandelingen resultaten zouden kunnen opleveren. In het denkbeeld, de verkiezingen in te gaan met een gemeenschappelijk urgentieprogram, werd veel aantrekkelijks gezien. De bezwaren, verbonden aan het optreden op één lijst, werden evenwel niet gering geacht. Het bleek bovendien, dat er in de V.D.B. rekening werd gehouden met twee mogelijkheden van ontwikkeling, nl. het ontstaan van een volkspartij, als bedoeld door de N.V.B. (al dan niet vóór de verkiezingen) of van een middenpartij naast de S.D.A.P. en de R.K.S.P., die dan een concentratie der overige partijen teweeg zou brengen. Het behoeft geen betoog, dat de delegatie van de N.V.B., overeenkomstig de hierboven opgesomde uitgangspunten, het ontstaan van een dergelijke middenpartij onjuist achtte. Men ging uiteen met de toezegging, dat beiderzijds diverse vrije besprekingen zouden worden voortgezet en dat na korte tijd opnieuw zou worden vergaderd.

Begin October werd het eerste contact gelegd met het opnieuw geconstitueerde bestuur van de C.D.U. Dit bestuur werd volledig over voorgaande besprekingen ingelicht en de voorzitter van de N.V.B. had een onderhoud met de dagelijkse leiding, waaruit bleek, dat men gaarne bereid was aan verdere onderhandelingen deel te nemen.

Naar aanleiding der congres-resolutie van de N.V.B. had het bestuur van de S.D.A.P. de wens te kennen gegeven, zo spoedig mogelijk opnieuw te vergaderen. Bedoelde vergadering vond plaats op 4 October 1945. Er werd een toelichting op de congres-resolutie van de N.V.B. gegeven, waardoor het misverstand werd weggenomen dat de N.V.B. zelf tot partijvorming zou willen overgaan. Naar aanleiding van de eerste bespreking had het partijbestuur van de S.D.A.P. zich beraden en was bereid te onderhandelen, over het optreden met andere partijen en groepen op een gemeenschappelijk program. De wenselijkheid van de stichting ener grote partij, werd erkend, doch over het juiste tijdstip daartoe, liepen de meningen uiteen. Het optreden op één lijst werd ook in deze bespreking zeer bezwaarlijk geacht, omdat daardoor principiële grenzen, die de kiezers niet uit het oog mogen verliezen, zouden worden uitgewist. Zo ontstond het alternatief, dat een deel der bestaande partijen met een gezamenlijk urgentieprogram zou optreden, ofwel een nieuwe volkspartij nog vóór de verkiezingen zou worden gevormd. De congres-resolutie van de N.V.B. ging uit van de gedachte, dat het optreden met een gemeenschappelijke lijst minder weerstanden zou oproepen en op kortere termijn mogelijk zou zijn, dan de stichting ener brede socialistische volkspartij. In bedoelde bespreking bleek het omgekeerde het geval te zijn. De nadruk werd gelegd op het klemmende argument, dat verkiezingen tegenstellingen aan het licht brengen en dikwijls toespitsen, terwijl de verkiezingsuitslag die tegenstellingen vastlegt, zodat, indien de tijd het zou toelaten, de vorming ener nieuwe partij terstond moest worden voorbereid. Het democratische en socialistische karakter van deze partij zou volstrekt duidelijk moeten zijn, benevens haar houding tegenover een aantal principiële problemen. Dientengevolge zou men zich o.a. volkomen duidelijk moeten

distantiëren van de staatkundige opvattingen, die door Professor Romme werden verdedigd in zijn publicatie over de Grondwet. Sterk leefde in de vergadering de wens, het optreden van twee socialistische lijsten, waardoor onherroepelijk scherpe tegenstellingen zouden ontstaan, te voorkomen. Eveneens werd algemeen erkend, dat het voor de democratische ontwikkeling in Nederland een ernstige tegenslag zou zijn, indien er bij de verkiezingen geen andere keuze mogelijk was, dan bij de voor-oorlogse verkiezingen. In ieder geval, zo werd door velen geoordeeld, moest de mogelijkheid aanwezig zijn zodanig te stemmen, dat men tevens voorkeur voor een geheel andere partijstructuur tot uiting zou kunnen brengen. Erkend werd, dat het nood-comité van punt 4 van de N.V.B.-resolutie, daarvoor slechts een allerringelukkigste mogelijkheid zou bieden. De vergadering verheelde zich niet, dat grote psychologische moeilijkheden bij de onderhandelingen zouden moeten worden overwonnen, omdat bevolkingsgroepen met sterke sociologische verschillen en levende in een afzonderlijk geestelijk klimaat, thans voor eenzelfde doel zouden gaan samenwerken. Vastgesteld werd, dat, zonder naar welke zijde dan ook een deur te sluiten, onderhandelingen zouden worden geopend over de stichting op korte termijn van een brede volkspartij met socialistische doelstelling.

Het algemeen oriënterende gedeelte van de besprekingen van de N.V.B. met de verschillende partijen, was hiermede ten einde gekomen. Het plan, verschillende partijen bijeen te brengen op één kandidatenlijst, moest als onuitvoerbaar ter zijde worden gelegd. De onderhandelingen over een gezamenlijk urgentieprogramma werden verschoven tot in het nieuwe jaar. Aan de orde werd gesteld de vraag, of reeds thans de grondslag kon worden gelegd voor een nieuwe partij. Aan de besturen van V.D.B., C.H.U., R.K. Staatspartij en C.D.U. werd op 9 October 1945 de volgende brief gericht:

„Terugkomende op de besprekingen, die wij met U mochten voeren, kunnen wij U het volgende berichten.

Het is ons bij het vervolg onzer onderhandelingen gebleken, dat het N.V.B.-bestuur met de eerste zin van punt 3 der hierbij gevoegde en U reeds bekende resolutie (zie pag. 17), de actuele politieke situatie onjuist heeft beoordeeld.

Er zijn enkele belangrijke groeperingen, die

a. voorstander zijn van het doel, genoemd onder punt 2 onzer congres-resolutie;

b. bereid zijn tot het voeren van onderhandelingen met het oogmerk het onder punt 2 aangeduide doel, de stichting ener brede volkspartij met socialistische doelstelling te bereiken vóór het einde van dit jaar. Wij leggen u thans de vraag voor of uw bestuur

1. in beginsel instemt met punt 2 onzer congres-resolutie;

2. zo ja, of uw bestuur enkele leden wil aanwijzen in een werkcómité, dat zich tot taak zal stellen, voor het einde van het jaar plannen ter tafel te brengen teneinde te geraken tot stichting der bovenbedoelde volkspartij op dusdanig tijdstip, dat deze in staat zal zijn aan de verkiezingen deel te nemen.

Het is het voornemen van het bestuur van de Nederlandse Volksbewe-

ging harerzijds een veelzijdig samengestelde delegatie aan de besprekingen te doen deelnemen.

Ten overvloede wordt nog opgemerkt, dat de totstandkoming ener dergelijke partij niet beduidt, dat de N.V.B. daarin zal opgaan. Zij blijft, staande op een buitenpartijdig standpunt, ook na het totstandkomen van veranderingen op het gebied der partijformatie, haar algemene sociaal-paedagogische taak vervullen."

De C.H.U. liet deze brief onbeantwoord. De V.D.B. verklaarde zich in beginsel tot onderhandelen bereid, onder voorbehoud met betrekking tot de terminologie. De S.D.A.P. had reeds terstond na de tweede bespreking een viertal delegatieleden aangewezen. De C.D.U. was eveneens bereid afgevaardigden naar de bedoelde onderhandelingen te zenden. De N.V.B. besloot haar delegatie dusdanig samen te stellen, dat de geestverwanten van De Nieuwe Nederlander en de ongeorganiseerde jongeren, die de politiek van minister-president Schermerhorn willen steunen, vertegenwoordigd zouden zijn.

Bovenstaande brief van 9 October werd op 16 October door de R.K. Staatspartij als volgt beantwoord:

„In afwijking van Uw laatste schrijven blijven wij van mening, dat de actuele politieke situatie, voor wat de Katholieke Nederlanders betreft, juist is weergegeven in de eerste zinsnede van punt 3 van de resolutie Uwer constituerende vergadering. Wij kunnen dan ook geen vrijheid vinden thans deel te nemen aan de stichting ener volkspartij met (personalistisch) socialistische doelstelling, die in staat zal zijn aan de komende verkiezingen deel te nemen. Wij achten de mogelijkheid om een gezamenlijk program voor de komende verkiezingen op te stellen zeer wel aanwezig, doch achten het uitkomen met een gezamenlijke kandidatenlijst vooralsnog niet voor verwezenlijking vatbaar. Ik moge U hierbij verwijzen naar het advies, door de subcommissie De Quay van het Centrum voor Staatkundige Vorming betreffende het electoraal optreden der Katholieken uitgebracht, dat reeds in de pers is gepubliceerd en waarvan wij voor de goede orde een afschrift hierbij voegen. Aangezien ons bestuur echter grote belangstelling heeft voor de politieke ontwikkeling in de N.V.B., zouden wij het zeer op prijs stellen, wanneer enige leden van het Dagelijks Bestuur de desbetreffende besprekingen als toehoorders zouden kunnen bijwonen. Wanneer u zich hiermede kunt verenigen, zouden wij namens de R.K. Staatspartij bij deze besprekingen willen afvaardigen: Mr. Dr. P. J. Witteman, Prof. C. P. M. Romme en Pater Mag. Dr. S. Stokman O.F.M. Wij veronderstellen daarbij, dat enige der N.V.B.-leden van het Dagelijks Bestuur onzer partij Uverzijds aan de besprekingen zullen deelnemen."

Het in deze brief genoemde advies van het Centrum voor Staatkundige Vorming is reeds hierboven onder 3b gedeeltelijk geciteerd. Het antwoord gaf het hoofdbestuur van de N.V.B. aanleiding op nieuwe onderhandelingen aan te dringen. Deze vonden plaats op 9 November en liepen hoofdzakelijk over de vraag of de R.K.S.P. bereid was als partner aan de komende onderhandelingen over een nieuwe partij deel te nemen in plaats van als toehoorder. Verondersteld werd namelijk, dat de te vormen studiecommissie de aanwezigheid van toehoorders niet zou appreciëren, doch uitsluitend delegaties zou aanvaarden, die zich mede

verantwoordelijk zouden kunnen stellen voor het resultaat der onderhandelingen. De uitvoerige discussie heeft op dit punt niet tot een positief resultaat geleid. De delegatie der R.K. Staatspartij bleef van mening, dat bovenbedoelde stellingen van het Studiecentrum haar de mogelijkheid ontnamen in de onderhandelingen even vrij op te treden als de andere delegaties. De voorzitter van de N.V.B. stelde daartegenover, dat het resultaat van de arbeid der studiecommissie door alle deelnemende partijen in volle vrijheid zou worden beoordeeld. Het gesprek maakte duidelijk, dat echter het doel der onderhandelingen, de stichting van een brede volkspartij met socialistische doelstelling, door de delegatie van de R.K.S.P. niet werd ondersteund. De veronderstelling werd geuit, dat de geest van het personalisme door het socialisme in het gedrang zou kunnen komen en dat de vormingsinstituten, die tot ontwikkeling zouden moeten komen, zich niet voldoende zouden kunnen doen gelden. Gezien echter de openheid van de Katholieken voor komende veranderingen, stelde men toch prijs op een zo nauw mogelijk contact met hen, die een nieuwe partij wilden stichten. Het verzoek werd aan de eerste vergadering van de studiecommissie voorgelegd en gelijk te voorzien was, stelde deze commissie zich op het standpunt, dat onderhandelingen slechts zinvol waren met delegaties, die bereid waren als partner en niet als toehoorder op te treden. Toegezegd werd, dat overleg over de urgentieprogramma's der partijen door één en ander niet van de agenda zou worden afgevoerd. Tevens betekent deze gang van zaken niet, dat er een deur gegrendeld wordt. Integendeel. De mogelijkheden voor verdere groei blijven open.

De gevormde commissie, aangeduid als Studiecommissie-Politieke Partijen, heeft vergaderd op 10 en 24 November, op 8 en 29 December 1945 en op 5 Januari 1946. De vergadering van 10 November droeg uiteraard een oriënterend karakter. De voorzitter leidde de besprekingen in met de mededeling, dat hem een volkspartij voor de geest stond, die

1. geen twijfel zou laten omtrent haar democratisch karakter en haar opvattingen omtrent de democratie in het openbare leven;
2. een sociaal-economisch program zou verdedigen, dat een duidelijke inhoud geeft aan het begrip socialisme;
3. de mogelijkheid zou bieden voor eigen geestelijk leven van verschillende groeperingen.

De vergadering, die tegenover het uitgangspunt sympathiek stond, achtte het noodzakelijk, dat er vóór de verkiezingen klaarheid zou komen op politiek terrein. Een doorbreking van de oude verhoudingen werd algemeen gewild, doch tevens werd nadrukkelijk gewaarschuwd tegen het brengen van onoverbrugbare tegenstellingen in één partijverband. Onoverkomelijke moeilijkheden ten aanzien van een program verwachtte men bij nadere uitwerking der denkbeelden niet, doch de psychologische problemen, verbonden aan de samenwerking, werden niet gering geacht. Reeds in de eerste vergadering evenwel werd tot uitdrukking gebracht, dat velen, met name de jongeren, teleurgesteld zouden zijn als onze commissie niet tot resultaten zou komen en dat dan een eigen oplossing met de daaraan verbonden bezwaren door bedoelde jongeren zou worden gezocht. De vraag of samenwerking in één partij,

dan wel het optreden van verschillende partijen met één urgentieprogramma de voorkeur verdiende, werd eveneens onder het oog gezien en nog niet definitief beantwoord. Concluderende stelde de voorzitter voor, met behulp van een korte nota in de volgende vergadering te onderzoeken of er voor een nieuwe partij een grondslag zou kunnen worden verkregen. Van de diverse programs der samenwerkende partijen zouden de commissieleden inmiddels kennis nemen.

Aan de tweede vergadering, gehouden op 24 November werd de volgende nota voorgelegd:

De Partij van de Arbeid of Partij der Verenigde Socialisten aanvaardt voor haar program van beginselen de volgende uitgangspunten:

1. Zij stelt zich mede verantwoordelijk voor de grondslagen van de Europese en Nederlandse beschaving, door Christendom en Humanisme gevoed; krachtens dit uitgangspunt vraagt zij waardering voor organen en instellingen, die deze bronnen der beschaving ook thans vertegenwoordigen.

2. Zij plaatst zich op de grondslag der democratie, die om haar geestelijke uitgangspunten als beginsel, niet uit opportuniteit, wordt aanvaard. Zij verwerpt derhalve elke vorm van dictatuur, elk één-partij stelsel.

3. Zij erkent enerzijds het innig verband voor personen en groepen tussen levensbeschouwing en politieke overtuiging, doch verwerpt de organisatie van het politieke partijwezen op de grondslag der confessie (antithese).

4. Zij wil derhalve in zich verenigen allen, die bij diepgaand verschil in levensbeschouwing, streven naar een maatschappelijke orde, die de mens als in verantwoordelijkheid geplaatst gemeenschapswezen erkent. Binnen haar verband geeft zij aan groeperingen op de grondslag van een gemeenschappelijke levensbeschouwing ruimte tot bezinning en eigen activiteit; zij acht deze een verrijking voor het geestesleven in eigen kring en in het gehele volk.

5. Naar de economische zijde betekent het streven naar een nieuwe maatschappelijke orde:

Ordering en planmatige leiding van voortbrenging en verdeling, socialisatie van de beschikkingsmacht en socialisatie van de eigendom der voornaamste voortbrengingsmiddelen in overeenstemming met het algemeen belang. Waar het algemeen belang het wenselijk maakt een vrije sector in het economisch proces te laten bestaan, geschiede dit.

6. Naar de sociale zijde betekent dit: Een rechtsorde van de Arbeid, waarbij aan de factor Arbeid als de menselijke factor tegenover de anonimiteit van het Kapitaal, de beslissende betekenis wordt toegekend.

7. De Staat moet zijn een rechtsstaat, die zijn taak vindt in het verwezenlijken en krachtig handhaven van het recht en zelf onderworpen is aan de normen, die in Christendom en Humanisme worden gesteld. Daarom is hij mede verantwoordelijk voor ons geestelijk erfgod.

In deze vergadering was het voor het eerst een delegatie van een gedeelte van de Christofoorgroep, die toegang had verzocht en verkregen, aanwezig. Zonder voorbij te gaan aan de in de eerste vergadering besproken psychologische moeilijkheden, heeft de vergadering de 7 punten zorgvuldig besproken. Men achtte deze punten een aannemelijke grondslag voor overleg. In het protestantse bevolkingsdeel bestaat

vooral behoefte, zo werd vastgesteld, aan geruststelling ten opzichte van het geestelijke element. De partij moet haar houding ten opzichte van het gezag, de neutraliteit van de staat en de taak van de kerken met betrekking tot het openbare leven duidelijk aangeven. Vindt men, zo werd betoogd, een bevredigende formulering, dan kan de nieuwe partij zich met kans van slagen wenden tot wat men het christelijk volksdeel noemt. Ten aanzien van het sociaal-democratische bevolkingsdeel geldt, dat de partij zich over socialisme en democratie zo duidelijk en concreet moet uitspreken, dat misverstand uitgesloten is. Nieuwe elementen kwamen in de discussie naar voren, o.a. de betekenis van de anti-kapitalistische instelling, die in brede kringen is gegroeid en het positieve effect van het illegale contact. Geconstateerd werd, dat men van verschillende zijden en langs eigen wegen tot een sociaal-radicalen houding en een socialistische instelling was gekomen, zodat in beginsel een gemeenschappelijk politiek tehuis tot stand gebracht moest kunnen worden. Er werd besloten, de hierboven vermelde 7 punten voor de volgende vergadering uit te werken. Men zou dan aan de hand daarvan kunnen vaststellen of samenwerking mogelijk was en wie verdere medewerking aan de voorbereiding ener brede volkspartij zou kunnen verlenen.

In de vergadering van 8 December werd door den voorzitter een ontwerp voorgelegd, bestaande uit een vijftal uitgangspunten, gevolgd door een zevental punten voor een program van beginselen. Tevens werden enkele amendementen besproken. De redactie van het principiële gedeelte is, nadat de opmerkingen van de vergadering waren verwerkt, op 29 December vastgesteld en op 5 Januari nog op enkele onderdelen herzien. De tekst van dit voorstel vindt men verderop onder e. In de vergadering van 8 December werd reeds overeenstemming bereikt ten opzichte van de hoofdpunten. Bijzondere aandacht werd besteed aan het karakter van de staat, aan het probleem van de socialisatie, aan het aangaan van internationale verbindingen en aan de symbolen der partij. Een greep uit de notulen van 8 December is voor den lezer van veel belang:

De heer *Drees* wil de vraag voorop stellen: Wat willen wij bereiken? Spreker hecht er aan, dat wij komen tot één partij en betoogt, dat de sociaaldemocraten een brede socialistische partij wensen. Eén van de punten van groot belang is, dat die partij is aangesloten bij de Internationale Socialistische Organisatie. Dat is voor de sociaaldemocraten essentieel. Spreker voelt voor de naam Partij van de Arbeid. Indien er overeenstemming is over deze gedachtengang, kan over het program worden doorgesproken. Van een nieuwe partij zou een gunstige invloed uitgaan. Spreker aanvaardt de gedachte van het geven van ruimte binnen de partij aan groeperingen op de grondslag van een gemeenschappelijke levensbeschouwing.

De heer *Vorrink* gaat accoord met de beschouwing van den heer *Drees*. Spreker vraagt naar de socialisatie en is van mening, dat de standpunten, zoals deze in de stukken zijn geformuleerd, slechts schijnbaar onverzoenlijk zijn. Teneinde aan te tonen, dat overeenstemming waarschijnlijk bereikbaar is, citeert spreker een en ander uit het program van de N.V.B. over de bezits- en productieverhoudingen.

Professor *Schermerhorn* vertrouwt er eveneens op, dat men het over de programinhoud eens kan worden. Teruggrijpend op een gesprek met Professor *Lieftinck*, wijst spreker nog eens op de betekenis van werkverbanden op de grondslag van de levensbeschouwing. Aansluiting bij een internationaal verband acht spreker noodzakelijk.

De heer *Joekes*, de vraag besprekend welk doel wij wensen te bereiken, is van oordeel, dat dit moet zijn: een nieuwe partij. Deze nieuwe partij moet niet uitsluitend worden gezien als een samenvoeging van samenwerkende partijen. Het doel is de vorming van een socialistische samenleving. Spreker heeft voorkeur voor de naam Partij van de Arbeid. In de doelsomschrijving moet duidelijk tot uiting komen, dat wij ons richten op een socialistische samenleving; deze term mag niet ontbreken. Met betrekking tot de socialisatie is spreker, evenals de heer *Vorrink*, van oordeel, dat het program van de N.V.B. bewijst, dat er een allen bevredigende formulering mogelijk is. Men verlieze daarbij niet uit het oog, dat er vele vormen van overheidsleiding zijn en dat men daar thans algemeen, ook in sociaaldemocratische kringen, oog voor heeft. Spreker begrijpt, dat de S.D.A.P. wenst, dat de nieuwe partij deel zal uitmaken van een internationale organisatie en betoogt, dat men daar straks gezamenlijk een oordeel over moet vormen. De andere partijen en groepen kennen deze materie thans onvoldoende om een oordeel te kunnen vellen. Indien de band niet bij voorbaat bindt aan consequenties, die verzet bij ons kunnen oproepen, ziet spreker geen beletsel.

De heer *Vorrink* wijst er op, dat de arbeiders-internationale opnieuw opgericht moet worden. Thans is er nog slechts onderzoekend contact, waarbij de grondslag nog wordt besproken. De socialistische arbeiders-internationale was in de latere tijd machteloos, voerde geen actie en bond de aangesloten organisaties niet. In feite was zij slechts een consultatief orgaan. Spreker vond dat een nadeel en een tekort. Het onderwerp moet geheel nieuw bekeken worden. Punt 1 van Dr. *Banning*, het streven naar een socialistische samenleving, impliceert naar sprekers mening reeds internationaal contact en samenwerking. Dat kan niet worden gemist en daarin heeft de Nederlandse beweging door haar principiëel democratisch karakter een belangrijke taak. Er is steeds een zeer duidelijk onderscheid geweest met de communistische internationale, die door één land en één partij werd beheerst en die aangesloten partijen in een afhankelijke positie bracht. De vorm, die thans moet worden gevonden, staat nog niet vast; de weg is open, ook al zou de S.D.A.P. het alleen moeten doen.

Professor *Schermerhorn* ondersteunt het betoog van den heer *Vorrink* en wijst er op, dat er steeds een grote spreiding is geweest in de opvattingen der verschillende sociaaldemocratische partijen. In het internationale contact mag het eigen Nederlandse geluid niet ontbreken.

De heer *Van der Goes van Naters* is van oordeel, dat zich op dit punt geen grote moeilijkheden voordoen, omdat de Labour Party, die een zeer vooraanstaande plaats inneemt, algemeen wordt gewaardeerd. Spreker had zijn denkbeeld over de federatieve opbouw der nieuwe organisatie voorgesteld als overgangmaatregel, doch ook sprekers doel blijft een politieke eenheid. Hij meende, dat de symbolenmoeilijkheid op deze wijze gemakkelijker opgelost zou kunnen worden, doch is na een vergadering van een dag tevoren met een aantal vertrouwensmannen van

de S.D.A.P., thans optimistischer gestemd over de mogelijkheden. Professor *Kranenburg* heeft uit de besprekingen van deze vergadering een optimistischer indruk gekregen dan uit de notulen. Hij ziet een sterke tendentie naar één partij, waarover spreker zich verheugt. De formulering van het N.V.B.-program met betrekking tot de socialisatie, beschouwt spreker als aanvaardbaar en hij ziet er de voortzetting in van wat in zijn eigen kring reeds tot ontwikkeling kwam. Ten aanzien van het internationale probleem stemt spreker met den heer *Vorrink* in. Ook de V.D.B. had internationaal contact, doch dit leverde weinig op en veroorzaakte in ieder geval geen binding. Een samenwerking in internationaal verband met Labour is voor spreker in het geheel geen bezwaar.

Met betrekking tot de naam en het klimaat constateert spreker, dat er veranderingen zullen komen, die weemoed veroorzaken en een zelfoverwinning vragen, doch wij moeten ons socialisten noemen.

De heer *Van Walsum* ziet in de naamkwestie een moeilijkheid. Spreker staat niet in organisatorische verbinding met een partij, als de andere leden der commissie, doch moet zijn positie toch zó kiezen, dat zijn geestverwanten zijn mening kunnen delen. Doch ook spreker heeft in punt 1 van zijn nota het begrip socialistische samenleving gehanteerd en gaf daar de inhoud aan, die de commissie uit zijn concept-program kent.

De *voorzitter* stelt, voorlopig concluderende, vast, dat wij niet de stichting van een federatie beogen, maar van een nieuwe partij. Spreker is van oordeel, dat in de Nederlandse politiek alleen een werkelijke doorbreking ontstaat, als wij zeggen: Er is een nieuw begin gemaakt! Allen, die daaraan meewerken, brengen een offer terwille van een nationale zaak.

Spreker is van oordeel, dat uit de woorden van de heren *Vorrink* en *Kranenburg* is gebleken, dat wij elkaar inzake het vraagstuk van de aansluiting bij een internationale organisatie kunnen vinden. Spreker acht dat voor de huidige situatie in Europa een volstreekte noodzakelijkheid. Intensief contact is nodig en daarbij moet de nieuwe partij ruim van opvatting zijn en ook eventueel andere contacten opnemen. Als voorbeeld noemt spreker de M.R.P. in Frankrijk.

De heer *Drees* acht het ontstaan van een internationale, die bindende besluiten voor de aangesloten partijen neemt, niet te verwachten. Men verliese niet uit het oog, dat de S.D.A.P. in de buitenlandse partijen zusterpartijen ziet. Dit is belangrijk, vooral voor de ontwikkeling van de verhoudingen in West-Europa. In het internationale contact moet onzerzijds voor de democratie worden opgekomen. Spreker ziet daarin een Europees belang en acht het noodzakelijk, dat de nieuwe partij op dit punt garanties geeft voor haar optreden.

De heer *Joekes*, zich aansluitend bij Professor *Kranenburg*, stemt ermee in, dat samenwerking met de partijen, die een nieuwe internationale organisatie moeten vormen, noodzakelijk is. Spreker acht de woorden van den heer *Vorrink* over deze zaak, volkomen bevredigend. Hij maakte voorbehoud over de consequenties en over de wijze van opbouw. Deze punten moeten in de nieuwe partij onder het oog worden gezien.

De heer *Willems* gaat met de opvatting van den voorzitter en den heer

Vorrink accoord en is daar zeer blij mee. Spreker wil een stap verder gaan en is van mening, dat met partijen als de M.R.P. onzerzijds contact moet worden gezocht.

De heer Vorrink ziet daartegen geen bezwaar.

De heer Kleywegt wil nog eens openlijk uitspreken, dat omderwille van de waarachtigheid duidelijk moet worden gezegd, dat wij socialist zijn. Spreker begrijpt de aarzeling over het woord zeer goed, maar zegt, dat wij daar overheen moeten. Dat kan niet door een compromis, maar alleen door een duidelijke uitspraak.

Na enige discussie concludeert de voorzitter als volgt:

1. Wij stellen ons ten doel, stichting van een nieuwe partij.
2. Deze partij laat geen onduidelijkheid bestaan over haar socialistisch karakter.
3. Wij zijn garant, dat de geestelijke uitgangspunten, waar men met termen als personalisme en democratie op doelt, in het program worden verdisconteerd.
4. De nieuwe partij sluit zich uit zich zelf aan bij een internationale organisatie en staat open voor passend internationaal contact.

De vergadering gaat accoord met de gedachtengang van den voorzitter. Besloten werd, het resultaat dezer vergadering vast te leggen in een perscommuniqué. Dit communiqué werd op Woensdag 12 December aan het A.N.P. aangeboden onder de titel Politiek Overleg:

„Er heeft overleg plaats gevonden tussen de besturen van verschillende politieke partijen (de S.D.A.P., de R.K.S.P., de C.H.U., de V.D.B., de C.D.U.) en het bestuur van de N.V.B., gevolgd door gezamenlijke besprekingen met delegaties van een deel dezer partijen, benevens enkele groepen. Het stadium, waarin dit overleg thans verkeert, maakt de publicatie van een aantal gegevens wenselijk.

In Augustus, September en October werden afzonderlijke, inleidende besprekingen gehouden, die openhartig en in goede geest zijn gevoerd. Er werd o.m. teruggegrepen op ervaringen uit de illegale periode. Toen immers kwam een sterke radicalisering en een ontwikkeling in socialistische richting op vele plaatsen aan het licht, en daarmee de noodzaak tot concentratie dezer krachten. Daarnevens groeide verzet, zowel tegen de kapitalistische productieverhoudingen en hun gevolgen voor den mens als tegen de verouderde scheidslijnen in ons politieke leven. Een doorbreking daarvan werd toen, en wordt nog heden, door velen noodzakelijk geacht. De wil tot vernieuwing, waarvan allerwege sprake is, komt voorts o.m. tot uiting in de erkenning, dat ons volk voor historische problemen van de grootste betekenis is geplaatst, waarbij persoonlijke verantwoordelijkheid voor het gemeenschapsleven en voor de grondslagen onzer beschaving moeten worden erkend en aanvaard. Het werd in deze besprekingen gewaardeerd, dat de N.V.B. de methode van overleg heeft gekozen en niet is ingegaan op het verlangen van een minderheid van haar leden, die aanvankelijk de stichting van een nieuwe partij wenste. Het gesprek met de partijen afzonderlijk wekte de verwachting, dat gezamenlijke onderhandelingen van de S.D.A.P., de V.D.B., de C.D.U. een deel van de Christofoorgroep en de N.V.B. uitzicht konden openen op de vorming ener nieuwe partij. Dit overleg heeft met delegaties uit genoemde groepen op 10 en 24 Nov. en

8 Dec. plaats gevonden en werd geheel of gedeeltelijk bijgewoond door de volgende personen: Dr. B. S. A. Al (Christofoorgroep), Dr. W. Banning (N.V.B.-voorzitter), Mr. Dr. J. Barents (N.V.B.-plv. lid), R. v. d. Brug (C.D.U.), J. C. Deering (V.D.B.-plv. lid), W. Drees (S.D.A.P.), Mr. M. v. d. Goes van Naters (S.D.A.P.), Mr. Ir. B. W. Haveman (N.V.B.), J. Janze (C.D.U.), Mr. A. M. Joekes (V.D.B.), C. Kleywegt (N.V.B. plv. lid), Prof. Mr. R. Kranenburg (V.D.B.), Mr. P. J. Oud (V.D.B.), Ir. S. A. Posthumus (V.D.B.), G. Ruygers (Christofoorgroep), Prof. Ir. W. Schermerhorn (N.V.B.), J. Schilthuis (V.D.B.-plv. lid), Mr. N. Stufkens (S.D.A.P.), K. Vorrink (S.D.A.P.), Mr. G. E. van Walsum (N.V.B.), J. Willems (Christofoorgroep), W. Thomassen, secretaris, Keizersgracht 452, Amsterdam.

De besprekingen hebben op 8 December geleid tot principiële overeenstemming ten aanzien van de politieke grondslagen en de waarborgen, welke voor een dergelijke samenwerking moeten worden gesteld. Enkele andere principiële problemen zijn nog in discussie.

Aan de samenwerkende partijen en groepen zal een kort program van beginselen van een te stichten nieuwe, socialistische volkspartij op brede grondslag worden voorgelegd, alsmede een ontwerp-urgentieprogram, wanneer daaromtrent in de studiec commissie overeenstemming zal zijn bereikt. Het behoeft geen betoog, dat deze partijen en groepen in hun beoordeling van de plannen vrij staan. Zij zullen daarover hun leden en partijinstanties dus hebben te raadplegen. Zowel de leiding als de leden hebben behoefte aan zorgvuldig beraad, ter voorbereiding der beslissing, die voor iedere deelnemende partij, uiteraard door haar congres zal worden genomen. Voorspellingen omtrent de uitkomst zijn voorbarig, doch het zojuist genoemde voorlopige resultaat van het werk der commissie opent de mogelijkheid van een gunstige ontwikkeling. Het mag bovendien worden aangenomen, dat een brede kring in de verdere voorbereidingen kan worden betrokken en dat de uitvoering der plannen in de Nederlandse politiek het begin zou betekenen van een nieuwe periode. Dat hierdoor, niet het minst onder vele jongeren, die in 1946 voor het eerst naar de stembus gaan, een nieuw élan en een grote toewijding voor het openbare leven zullen worden gewekt, is de verwachting der commissie. Zij zal over haar verdere werkzaamheden zo spoedig mogelijk verslag uitbrengen."

Op 29 December werd aan de vergadering een tekst voorgelegd, waarin de opmerkingen van de vergadering van 8 December waren verwerkt en die nog slechts weinig afweek van het onder e volgende voorstel. Het communiqué, uitgegeven na afloop dezer vergadering, luidde aldus:

„In een perscommuniqué van 12 December werd melding gemaakt van overleg tussen vertegenwoordigers van de C.D.U., de N.V.B., de S.D.A.P., de V.D.B. en een deel van de Christofoorgroep, dat heeft geleid tot principiële overeenstemming ten aanzien van de politieke grondslagen en de waarborgen, welke voor een dergelijke samenwerking moeten worden gesteld. Enkele andere punten, zo werd gemeld, waren nog in discussie.

Het overleg is voortgezet op 29 December j.l. Een kort program van

beginselen, voor een te stichten nieuwe socialistische volkspartij op brede grondslag, werd vastgesteld en zal nog deze week aan de partijen en groepen worden voorgelegd en tevens worden gepubliceerd in de pers.

Als naam van de nieuwe partij stelt de commissie voor:

Partij van de Arbeid.

Een ontwerp-urgentieprogram komt 5 Januari ter tafel.

De commissie zal zo spoedig mogelijk in brochurevorm verslag over haar werkzaamheden uitbrengen. Haar voorstellen, waaromtrent de commissieleden nog in beraad zijn met de door hen vertegenwoordigde partijen en groepen, komen in behandeling op de partijcongres in begin Februari 1946.

Sommige berichten over de symbolen der nieuwe partij berusten op onvolledige of onjuiste weergave der gegevens. In latere publicaties zal de commissie dit onderwerp behandelen."

Tenslotte kwam de beslissing op 5 Januari. Het korte communiqué, uitgegeven over deze vergadering, had de volgende tekst:

„De vergadering van het politiek overleg van 5 Januari is met haar voorstellen betreffende de stichting ener Partij van de Arbeid gereed gekomen. De voorstellen, welke met algemene instemming zijn aanvaard, zijn gezonden aan de samenwerkende partijen en groepen en worden bekend gemaakt aan de pers. Teneinde gerizen misverstand weg te nemen, wijst de commissie erop, dat naar haar mening de nieuwe partij, die uiteraard zal optreden met een nieuw bestuur, een nieuwe vertegenwoordiging in de openbare lichamen en een nieuwe vlag, er te zijner tijd recht op heeft, beoordeeld te worden naar haar eigen daden en program. Een nieuw begin bleek mogelijk, omdat de samenwerkende partijen en groepen een ontwikkeling hebben doorgemaakt, waardoor ze thans staan voor een gezamenlijke politieke taak.

Ten aanzien van de symbolen erkent de commissie het als wenselijk, dat de leidinggevende kringen gemeenschappelijk de verantwoordelijkheid aanvaarden voor het groeiproces, dat te dien opzichte gaande is. Daarbij wordt uiteraard enerzijds van niemand verloochening gevraagd van wat hem lief is, anderzijds van allen gevergd, elkander niets op te dringen en een geest van verdraagzaamheid te waarborgen. De commissie is van oordeel, dat discussies over deze aangelegenheid onnodig misverstand hebben gewekt; misverstand, dat in de practijk der samenwerking naar haar mening stellig zal verdwijnen.

De constituerende vergadering van de Partij van de Arbeid zal plaats vinden in begin Februari, terstond na de verschillende partijcongressen." Op 7 Januari werd het voorstel aan de partijen en groepen toegestuurd, daags daarna werd het aan de pers aangeboden. Alvorens dit hoofdstuk met de tekst van het voorstel te besluiten, volgt hier nog een korte notitie over enkele problemen, die sterk de aandacht trokken.

De socialisatie is geen dogma. Het is een essentieel en in de huidige omstandigheden onmisbaar middel om de behartiging van het algemeen welzijn mogelijk te maken. Op welke schaal en waar het moet worden toegepast, kan eerst na grondig onderzoek door deskundigen worden beoordeeld. Dat de toepassing thans spoedig op verschillende gebieden ter hand moet worden genomen, leidt geen twijfel. In deze woorden is

het oordeel van de meerderheid der commissieleden samengevat. De leden van de C.D.U. evenwel zien de socialisatie niet als een middel, zij het ook een essentieel middel, maar als een rechtseis, dus als beginsel. Wat betekent dat? Dit heeft tot gevolg, dat ook de nieuwe partij heilzame en vruchtbare meningsverschillen op onderdelen zal kennen. Dat men bij de bespreking van aard en toepassing van dit middel of beginsel, op onoverkomenlijke meningsverschillen zal stuiten, werd niet waarschijnlijk geacht!

Een ander vraagstuk: de symbolenkwestie. Er is lang en diepgaand over gesproken. De conclusie vond men hierboven in het laatste perscommuniqué. Men zal goed doen, deze kwestie niet te groot te zien en vóór alles te bedenken, dat er een groeiproces gaande is. Eenmaal waren rode vlag en Internationale (het lied) symbolen van de strijdende, internationale, revolutionaire arbeidersklasse. Wie ooit over de geschiedenis van het socialisme schrijft, zal aan die strijd een zinvolle plaats moeten geven in zijn verhaal, zonder dat dit enig recht op critiek beknot. Het was in die strijd, dat vlag en lied hun betekenis verwierven. Deze traditie leeft voort in de gevoelens. Maar hoezeer veranderden de feiten. Eénmaal richtten lied en vlag zich in ons land tegen het rood-wit-blauw en het Wilhelmus, zoals deze laatste twee honend werden aangewend tegen de linkse arbeiders. Thans ziet het moderne socialisme een organisch verband tussen de nationale en de internationale gedachte; het program van de S.D.A.P. van 1937 zegt: „De sociaal-democratische beweging weet zich door historische lotsgemeenschap deel van de Nederlandse natie en bouwt voort op de beste Nederlandse tradities van geestelijke vrijheid en verdraagzaamheid.” En op de partijvergaderingen der S.D.A.P. waar menig warm woord wordt gewijd aan hen, die vielen voor onze nationale zaak, ontbreekt nooit het rood-wit-blauw en klinkt menigmaal het Wilhelmus. Buiten de S.D.A.P. ligt deze zaak even gevoelig als er binnen: oude tegenstellingen leven in aller herinnering. We moeten elkaar dus de hand toesteken en helpen.

Daarom sprak het communiqué van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor een groeiproces. Dit proces is gaande. De behoefte aan nieuwe teksten van liederen op de vertrouwde melodieën leeft reeds lang. Moge dit nog eens worden gehoord door onze dichters!

En de rode kleur, die uiteraard een eervolle plaats krijgt in de nieuwe partijvlag, geeft daar uitdrukking aan het verlangen naar een waarachtige, internationale rechtsorde en aan het gevoel van verbondenheid met allen, ook over de grenzen, die willen strijden voor hetzelfde doel. We kunnen elkander in deze zaak maar op één manier helpen: niets verbieden, niets opdringen, samen aanpakken met zo weinig mogelijk woorden en zo veel mogelijk daden. Weldra hopen wij, dat een mooie partijvlag onze gemeenschappelijke afhankelijkheid zal verwerven. En als we samen aanpakken, als we voor de verkiezingen op huisbezoek gaan, stoep op, stoep af, door het hele land, in een actie van man tot man, dan zal dat de beste methode zijn om een vertrouwensband te leggen tussen de velen, die de sprong in de nieuwe en eerst nog vreemde kring aandurven.

e. Het voorstel der Commissie.

De politieke studiec commissie inzake de mogelijkheid tot stichting van een nieuwe brede volkspartij met socialistische doelstelling, legt aan de samenwerkende partijen en groepen het hierachter volgende voorstel ter beslissing voor. Teneinde deze beslissing, die zij van zeer grote betekenis acht voor de toekomst der democratisch-socialistische beweging en van de gehele bevolking van Nederland en de overzeese gebiedsdelen, ten volle geestelijk verantwoord te doen zijn, formuleert zij afzonderlijk de uitgangspunten, die tot het voorstel en de daarin opgenomen hoofdzaken van een program van beginselen hebben geleid.

1. *In en door het verzet tegen de nationaal-socialistische onderdrukking en in aansluiting aan de ontwikkeling der staatkundige opvattingen, die reeds vóór de oorlog in Nederland had plaats gehad, is bij tallozen, uit verschillende godsdienstige en politieke kampen, de vurige begeerte en wil gegroeid, naar een waarlijk nieuw begin in het Nederlandse politieke leven, in het bijzonder ook in de partijformaties, opdat de hoog nodige arbeid tot omvorming der maatschappij in democratisch-socialistische richting door een zo sterk mogelijke groep uit het Nederlandse volk zou worden gedragen en verricht. Tegenover de krachten van steriel conservatisme en reactie, moet aan de vernieuwingswil klaar en duidelijke leiding- worden gegeven.*

2. *De te stichten Partij van de Arbeid erkent het innig verband voor personen en groepen tussen levensovertuiging en politiek inzicht, doch verwerpt principieel en voor de tegenwoordige verhoudingen ook praktisch, de organisatie van het politieke partijleven op de grondslag der godsdienstige belijdenis (antithese).*

3. *Zij wil derhalve in zich verenigen allen, die bij welk diepgaand verschil in levensovertuiging ook, eenzelfde economisch, sociaal en politiek program willen verwezenlijken. Uitgangspunt is daarbij de erkenning, dat de mens met persoonlijke verantwoordelijkheid geplaatst is in de gemeenschap; hierin ligt tevens het richtsnoer ener rechtvaardige, socialistische maatschappij. Binnen haar verband geeft zij aan groeperingen op de grondslag van een gemeenschappelijke levensovertuiging ruimte tot bezinning en eigen activiteit; zij acht deze een verrijking en versterking van het leven in eigen kring en in het gehele volk.*

4. *Zij zal het thans in ons volk nog verspreide verzet tegen de kapitalistische maatschappij en de kapitalistische geest, dat openbaar werd onder arbeiders, boeren, oude en nieuwe middenstand, intellectuelen e.a., godsdienstigen en ongodsdienstigen, in naam der sociale gerechtigheid en van de persoonlijke waarde van iederen mens, samenbundelen en een positieve inhoud geven, door het dienstbaar te maken aan de komst van een rechtvaardige, nieuwe socialistische samenleving op democratische grondslag.*

De commissie is van mening, dat in deze uitgangspunten, nader uitgewerkt in een voorlopig program van beginselen, het wezenlijke is

gezegd, dat tot een doorbreking van de voor-oorlogse politieke partij-verhoudingen kan leiden, en tevens een nieuwe geestdrift bij ouderen en jongeren kan wekken. Daarom legt zij het hierna volgende voorstel aan de partijen en groepen voor met welke zij is verbonden, in het vertrouwen dat alle de betekenis daarvan ten volle zullen verstaan en daaraan hun medewerking zullen geven.

VOORSTEL

I. De partij besluit, met ontbinding van eigen politieke organisatie, op te gaan in een nieuw te stichten „Partij van de Arbeid”.

II. In het nader uit te werken program van beginselen zullen behalve de tevoren genoemde uitgangspunten, de volgende punten, althans wat de inhoud betreft, moeten voorkomen:

1. *De Partij plaatst zich op de grondslag der democratie, die als beginsel, niet uit opportuniteit wordt aanvaard. Als kern der democratie beschouwt zij de eerbied en de verantwoordelijkheid voor den persoon van den medemens, waaruit voortvloeit de principiële gelijkgerechtigdheid van alle leden der gemeenschap. Zij verwerpt derhalve elke vorm van staatsabsolutisme, dictatuur of één-partijstelsel, met erkenning van de eigen waarde van het gezag als een waarborg voor het recht en de vrijheid der burgers. De Overheid is verantwoordig schuldig aan het volk, dat zich op zijn beurt verantwoordig behoort te weten voor het gebruik, dat het van zijn rechten maakt.*

2. *Het economisch leven behoort gericht te zijn op een rechtvaardige en doelmatige voorziening in de behoeften, stoffelijke en geestelijke, van allen. De Partij verwerpt derhalve het winstbejag als richtsnoer voor het economisch leven, niet het minst om de massale onrechtiging en geestelijke krenking, die daarvan onder het kapitalisme veelal het gevolg zijn. Zij streeft naar planmatige leiding en ordening van voortbrenging en verdeling; socialisatie van de beschikkingsmacht of van de eigendom der voortbrengingsmiddelen behoort te worden toegepast, met het algemeen welzijn als richtsnoer. Ook andere methoden, die de particuliere beschikkingsmacht beperken, worden op hun betekenis voor het algemeen welzijn getoetst. Gevaren van bureaucratie dienen te worden bestreden door toepassing van het beginsel der persoonlijke verantwoordelijkheid en van de functionele decentralisatie. Iederen arbeidenden mens worde een minimum aan eigen bezit gewaarborgd, nodig voor en bevorderlijk aan de ontplooiing van zijn persoonlijkheid.*

3. *Noodzakelijk is een rechtsorde van de Arbeid, waarbij de arbeid als zedelijke factor van de eerste rang en het centrale element in het voortbrengingsproces wordt erkend. Aan alle werkers dienen arbeidsverhoudingen gewaarborgd te worden, waarin de ontplooiingsmogelijkheden der persoonlijkheid zoveel mogelijk tot haar recht komen, en medezeggenschap wordt toegepast in sociale en economische aangelegenheden, gegrond op hun medeverantwoordelijkheid.*

4. De Staat moet zijn een rechtsstaat, die zijn taak vindt in het verwezenlijken en krachtig handhaven van het recht. Van de Staat kan en mag niet worden gevraagd, dat hij zich stelt op de grondslag van een kerkelijke belijdenis. Wel is hij mede verantwoordelijk voor ons geestelijk erfgoed, behoort hij zich gebonden te achten aan zedelijke normen, en is het mede de roeping der Overheid de gehoorzaamheid aan deze normen in het volksleven tot gelding te brengen.

5. Op grond van de eerbied en de verantwoordelijkheid voor den persoon van den medemens erkent de Partij de gelijkgerechtigdheid op politiek en economisch gebied van alle leden der gemeenschap, ongeacht sexe, ras of levensovertuiging. Vrijheid van geweten en van godsdienst en gelijkheid voor de wet, moeten verzekerd zijn, evenals vrijheid van spreken, drukpers, vereniging en vergadering, onder verantwoordelijkheid volgens de wet.

6. De Overheid is geroepen het zedelijk en geestelijk leven van het volk te beschermen en te bevorderen, doch is gehouden daarbij de verdraagzaamheid te betrachten, de geestelijke vrijheid te eerbiedigen en rekening te houden met de verscheidenheid van levensovertuiging. Aan de kerken wordt de vrijheid gewaarborgd haar roeping te vervullen zowel met betrekking tot de verkondiging van haar boodschap als ten aanzien van de betoning van haar dienst aan de wereld. Erkend wordt, dat de kerken het haar taak kunnen achten, ter wille van het geestelijk en zedelijk heil van het volk, haar woord te spreken met betrekking tot het staatkundige en maatschappelijke leven. De Overheid behoort, voor zover dit binnen haar bevoegdheid ligt, mede te werken de verhoudingen te scheppen, die de kerken in staat stellen haar taak te vervullen.

7. De Partij erkent de grote waarde van huwelijk en gezin voor een gezonde opbouw van de samenleving. De sociale en fiscale politiek behoort mede op de bescherming en verheffing van het gezin gericht te zijn.

8. De Partij acht handhaving van de rechten en plichten der ouders inzake onderwijs en opvoeding der kinderen noodzakelijk. De Overheid heeft ten aanzien van het onderwijs een regelende bevoegdheid, omdat en in zover zij optreedt ter behartiging van de belangen van de gemeenschap als geheel. Algemeen worde het beginsel doorgevoerd, dat de ouders nauw bij de inrichting der school worden betrokken en de geest bepalen, waarin het onderwijs wordt gegeven, zodat hun zeggenschap inzake de opvoeding van hun kinderen worde erkend en de geestelijke schakering in ons volk op dit terrein tot haar recht komt.

III. Teneinde de invloed van de Partij van de Arbeid — waarvan organisatie (Statuten en Huishoudelijk Reglement enz.) eerst na de verkiezingen definitief kan worden geregeld — reeds bij de a.s. verkiezingen zo sterk mogelijk te doen zijn, wordt besloten:

1. Een voorlopig Partijbestuur in te stellen, waarin vertegenwoordigers

worden opgenomen van die partijen en groeperingen, die dit voorstel zullen hebben aanvaard. Dit bestuur leidt de verkiezingsactie in het gehele land, gebruikt daartoe de apparaten der fuserende partijen en groepen en roept, waar mogelijk, nieuwe in het leven.

2. Een kandidatenlijst der Partij wordt voor ditmaal samengesteld door de vergadering van het voorlopige Partijbestuur met een vertegenwoordiging der fuserende partijen en groepen. Er wordt naar gestreefd, elk van de partijen en groepen een redelijke vertegenwoordiging op deze lijst te verschaffen. Men maakt gebruik van de mogelijk reeds vastgestelde lijsten van kandidaten.

3. Voor de Kamerverkiezingen wordt een later te publiceren urgentie- en verkiezingsprogram vastgesteld.

4. Nadrukkelijk wordt uitgesproken, dat ook andere dan de thans fuserende partijen en groepen, worden uitgenodigd zich hetzij vóór, hetzij na de verkiezingen, bij de Partij van de Arbeid, op de grondslag der hier geformuleerde uitgangspunten en beginselen, aan te sluiten.

IV. De congressen der partijen en groepen, die tot stichting van de Partij van de Arbeid besluiten, worden zo mogelijk gehouden op éénzelfde dag. Zo spoedig mogelijk daarna vindt het oprichtingscongres van de nieuwe partij plaats.

V. Onmiddellijk na de verkiezingen wordt de arbeid voor de interne organisatie van de Partij van de Arbeid ter hand genomen. Deze wordt aan het voorlopige Partijbestuur opgedragen.

VOORUITZICHT

Deze brochure, 't zij eerlijk erkend, is een stuk haastwerk. Geschreven tussen de besprekingen van de laatste weken door, draagt zij uiteraard alle kentekenen van het gebrek aan overzicht, dat er momenteel nog heerst. Maar het was noodzakelijk, vóór de Februari-congressen reken-schap te geven van het werk der politieke studiecommissie. Indien de komende ontwikkeling daartoe aanleiding geeft, kan een tweede druk verslag uitbrengen van het verdere werk in de eerste maanden van 1946. Nu echter moeten wij elkander waarschuwen voor het gevaar, dat we door de bomen het bos niet meer zien. Indien de hiervoor besproken onderhandelingen reëel zijn, geven zij vorm, aan wat er gegroeid is en leeft in ons volk. Midden in het gesprek staat men soms voor een schijnbaar onoverkomenlijke moeilijkheid. Dan moet er worden terug-gegrepen naar het uitgangspunt. En dit uitgangspunt was de erkenning van groei in alle kringen, die in onze tijd heeft geleid tot wezenlijke overeenstemming over het beeld ener toekomstige samenleving en even-zeer tot gelijklopende opvattingen over de wegen die moeten worden betreden en over de beginselen die richtsnoer zijn. Houden wij deze grote lijn in 't oog, dan kunnen wij de psychologische, tactische en zake-lijke moeilijkheden, die er uiteraard onder de huidige omstandigheden rijzen, de baas blijven.

Laat ons nog een enkel probleem aanroeren.

Het socialisme was voor velen levensvervulling en levensbeschouwing en is dat nog. Men vindt hiervoor geen steun in het program van de S.D.A.P. (men denke aan Troelstra's woord over maatschappelijke be-weging) en zal die evenmin vinden in het program van de nieuwe partij. Dit alles is theorie. De practijk is, dat het socialisme vooral in de eerste tientallen jaren toen de sociale noden het sterkst waren, met warme en grote hartstocht werd verdedigd, juist en vooral door tallozen, die onder die noden het sterkst leden. En wie heden ten dage op wil komen voor een nieuwe socialistische samenleving en zijn uitgangspunt kiest in de maatschappelijke werkelijkheid, moet zich geladen voelen met strijd lust en warm idealisme om zich niet terstond teleurgesteld at te wenden. Jonge socialisten, zullen, zolang als de beweging levenskracht heeft en geestdrift wekt, in het volgende gedicht van Garrit Stuiveling eigen gevoelens herkennen:

„Zoals in een jong mens, diep binnen in,
— hij meent: in zijn hart, maar 't is heel zijn wezen —
de liefde komt voor een lief ander wezen,
en hij denkt aan haar bij het dagbegin

en 't nachtbegin, en steeds daartussenin —
hij voelt zich jonger en tegelijk ouder,
alles wordt nieuw en alles wordt vertrouwder
want ieder ding krijgt een verholten zin —

onbewust draagt hij hoger 't hoofd, hij hief de
ogen nimmer als nu: iets diep in hem
geeft ritme zijn stap, en muziek zijn stem,
en heel zijn lijf iets fonkelend gezonds —

zó, als in dit jong menskenkind de liefde,
zo moet het socialisme zijn in ons."

Laat ons hier niet vragen, of het socialisme van het gevoel, de grenzen overschrijdt die het verstand trok; dat zal wel zo zijn. Laat ons ook hiér de tolerantie betrachten! De tijd komt dat de drager van dit brandende gevoelssocialisme de grenzen van politiek, geloof en levensbeschouwing en hun onderlinge verbinding zal leren kennen. Men geve hem die tijd en ieder het zijne.

Er is in de discussies ergens een woord gevallen, dat me niet loslaat: „We kunnen die sprong in een vreemd klimaat niet maken!” Inderdaad: in ons land kennen wij „vreemde klimaten”. Slechts een voorhoede leerde in de illegaliteit met vreugde ademen in andere klimaten dan die van eigen levenskring. Nú gaat het om een massa. Openheid bij leiding en leden is dus een eerste vereiste, openheid, onderling vertrouwen en tolerantie. Vooral in de periode van opbouw, kan men geen enkel onderwerp van belang bij stemming en door een eenvoudig meerderheidsbesluit oplossen. Steeds zal men zich tot taak moeten stellen, in overleg tot een bevredigende oplossing te komen. Bij de keuze van vertrouwensmannen, staat men voor het feit, dat men elkander nog niet kent. Bevredigend overleg en soepelheid mogen dus nergens ontbreken, noch bij de samenstelling van de voorlopige besturen in de afdelingen, noch bij gewestelijke en landelijke instanties. Zó alleen kan men komen tot dat nieuwe begin, dat gezonde uitgangspunt dat aan de studiecommissie voor ogen stond.

Menig commissielid kreeg nieuwsgierige vragen over de onderhandelingen te beantwoorden. Eén van die vragen luidde: „Hoe is de geest van die besprekingen?” Het moge hier openlijk gezegd worden, dat alle leden de beste herinneringen bewaren aan de lange, veelisende onderhandelingen. Het was een stuk team-work, dat werd verricht in een geest van openheid en vriendschap. Er heerste dezelfde sfeer, die velen kennen, uit het geschakeerde illegale contact en die wij hopen te behouden in ons politieke leven.

Er is een gevaar waar openhartig op moet worden gewezen: de publiciteit. Geen krant is schuldig aan het ruimtegebrek, geen spreker is verantwoordelijk voor de dikwijls onjuiste indruk, die wordt gewekt door de veel te korte verslagen. Voorzichtigheid is daarom dubbel noodzakelijk. We kennen bovendien de al-te-menselijke neiging van iederen spreker, om naar zijn gehoor toe te praten en de neiging van de bezoekers om te horen wat men graag wil horen. Zo zijn er reeds misverstanden ontstaan, die hopelijk mede door het voorgaande worden weggenomen.

Men vraagt ons in het gesprek naar de politieke vooruitzichten ener Partij van de Arbeid. Doet dat er eigenlijk veel toe? Het is duidelijk genoeg dat er niet zonder deze partij geregeerd zal worden in Nederland. Het is evenzeer duidelijk, dat de lang verwachte doorbreking van

oude grenzen nu is bereikt. Maar voorspoed en tegenwind zijn beide tijdelijk en wisselen elkander af. Laten wij maar werken en het resultaat overlaten aan de toekomst. Ook het oordeel. Lofspraak en critiek waren er reeds nu. De lofspraak noemde de nieuwe partij het interessantste politieke experiment sinds 1813...; contemporaine geschiedschrijving, zó heet van de naald, is ons meer welkom om de warmte der sympathie dan om de zakelijke betekenis! De critiek — hoe kan het anders — spreekt over de beginselen en duidt ze aan als slap humanisme. De lezer kan oordelen over het program. Weldra zal hij ook zijn oordeel kunnen vellen over de daden. Hij zal horen, hoe in klare taal, program, doel en practijk der nieuwe partij worden verdedigd door protestanten, katholieken en humanisten. Zij zullen dat doen, onbelemmerd en van ganser harte uit hun eigen geloof, uit hun eigen overtuiging. En deze geestelijke geschakeerdheid zal de nieuwe partij een kracht zijn.

Ons staat voor ogen het beeld ener samenleving, waar gerechtigheid heerst, nationaal en internationaal.

Moge de Partij van de Arbeid die samenleving door haar werk naderbij brengen.

